

ה א ק ד מ י ה ל ל ש ו ן ה ע ב ר י ת

לַשׁוֹנֵנִי

כתב-עת לחקר הלשון העברית והתחומים הסמוכים לה

כרך שישים ושישה, חוברת ראשונה ושנייה
התשס"ד

ירושלים התשס"ד

משקל פעול בלשון המשנה ומה שמסתעף ממנו

לחדסה אחותי תמ"ך
(ה' באב תשי"ז - ט"ז באלול תשס"ג)
המאור שכבה

הערות מבוא

1. בתוך התיאור השיטתי של דקדוק לשון המשנה על פי כתבי היד קאופמן (=ק) ופרמה ב דה-רוסי 497 (=פר) ועל פי עדים אחרים, שאני עסוק בו, ניתן מקום חשוב לתצורת שם העצם, שכן החטיבה הזאת בדקדוק לשון חז"ל לא נחקרה עדיין חקירה של ממש. אחת המטרות היא להעמיד את כלל משקלי השם כשהם מוצגים בזה אחר זה, על פי הממצאים בכל אחד משני כתבי היד הנזכרים, עם השוואה נרחבת לממצאים בעדים נוספים ובכללם כתבי היד פרמה א דה רוסי 138 (=פא), קמברידג' (על פי הוצאת ו"ה לו = 17), פריז 328-329 (=ספ), הרפוס הראשון של המשנה (נפולי רנ"ב/1492 = ד"ר) ודפוס ליוורנו (תרע"ט, תרפ"ט = ליוורנו) מכאן, וכתב יד אנטונין לסדר טהרות (=א), על פי המהדורה הפקסימילית של א"י כץ, גנזי משנה, מסורות הניקוד הבבלי (=נ"ב על פי ייבין) ושני כתבי היד הידועים מתימן: כתב היד לסדר מועד (=ת מועד; מהדורת י"ל נחום, חולון תשל"ו), כ"י ירושלים Heb⁴ 1336 (=ת, תימן), ועמם גם עדים נוספים, כגון הגרסות המשוקעות בפירוש הגאונים לסדר טהרות מהדורת ר"נ אפשטיין והגרסות המשוקעות בערוך.

2. הממצאים מכתבי יד ק ופר שתיאורנו מושתת עליהם נבדקו בדרך שיטה לכל פרטיהם ופרטי פרטיהם בכל אחד מן השמות הכלולים במשנה. כמובן, לא ראיתי להציג את כל מראי המקום בתיאור המוצע. בהצגת הנתונים המשווים שהוכאו מעדים אחרים נקטתי דרך אחרת: ברוב השמות הבאתי את כלל הנתונים, אבל בשמות אחרים (בעיקר שמות המצויים במקרא), הגם שבדקתי את כלל הממצאים הנוגעים להם בעדים האחרים, לא ראיתי להעמיס את נתוניהם בעבודתי, שכן על פי רוב אין בהם כדי להוסיף דבר לתיאור המשקל.

* חברי, ד"ר מרדכי מישור וד"ר חיים א' כהן, קראו נוסח ראשון של המאמר והעירוני כמה הערות חשובות. תודתי נתונה להם בזה.

3. התיאור השיטתי של משקלי השם מעלה שורה של עניינים בפרטים ובכללים. הדברים הנוגעים לפרטים – והם רבים מאוד – יש מהם עניינים הדורשים בירור פילולוגי כדי לקבוע את צורתו המדויקת של שם מן השמות בהקשר מסוים; ויש מהם עניינים הנוגעים לתצורתו של שם מסוים: בכתב יד אחד הוא עשוי להשתייך למשקל א, בכתב יד אחר למשקל ב ובכתבי יד אחרים למשקל ג, כגון השם חפוי שבפר הוא תמיד פֶּעוּל (חֲפּוּי), ובק פעמים שהוא פֶּעוּל (חֲפּוּי) ופעמים שהוא פֶּעוּל (חֲפּוּי), או השם סרוד שבק הוא סרוד ובנ"ב סרוד ובפר סרוד.

4. ויש עניינים בעלי היבט כולל, כגון הנטייה להמיר משקל אחד במשקל אחר, המוצאת את ביטוייה בכמה שמות על פי הממצאים בעדים אחדים, כמו חילופי פֶּעוּל בפֶּעוּל או בפֶּעוּל. עניינים מן הסוג הזה מצריכים לעתים תיאור משולב של משקלים אחדים בשל נקודות המגע הרבות ביניהם. וכבר הצגתי את הפרשה הזאת בעיונים אחרים.¹ סוגיה כוללת מסוג אחר נוגעת לדרכי גלגוליהם של שמות מן המקרא שנקרו בלשון המשנה לעומת גלגוליהם של שמות שהופעתם הראשונה היא בלשון חז"ל. ואף שיש להפריד היטב בין השמות שהם מעין מובאות מן המקרא לשמות מקראיים הממשיכים לחיות גם בלשון חז"ל, בעיקרו של דבר אלו ואלו מופיעים במשנה כמעט תמיד כצורתם במקרא. וגם לשאלה הזאת נדרשתי במקום אחר.²

5. הבירור הזה יתמקד במשקל פֶּעוּל. תחילה אבוא להציג את הממצאים ואגע בכל פרט הנוגע לשם מן השמות, ואחר כך אבוא לדון בעניינים שיש להם היבט כוללני. בזה וגם בזה יתלבן עניינו של המשקל המתואר ויתבררו קווים הנוגעים לפרטים השונים הכלולים בו ולסוגיות הכוללות המתחייבות מתיאורו.

משקל פֶּעוּל

הערות מקדימות

6. א. ב־7§ להלן מובאים כלל השמות שנמצאו במשקל פֶּעוּל, תחילה מן ק ואחר כך מן פר. השמות שלא נקרו במקרא צוינה עיגולית לפנייהם, כגון גִּדּוּד לעומת חֲפּוּי; הראשון, שנמצא במקרא, אין לידו כל סימן; השני, שאינו נמצא במקרא, באה לפניו עיגולית.

ב. בהצעת הממצאים מכ"י ק, כאשר מדובר בנתונים שנקרו רק בק־2 (הדפים בסוף סדר טהרות שהועתקו ונוקדו בידי סופר אחר), הערתי על פרט זה בסוגריים, כגון לְבוּשׁ (ק־2).

1. ראה בר-אשר, תשס"ד [פֶּעוּל], 7§, עמ' 84; בר-אשר, תשס"ד [תצורה], 17§§–19.

2. ראה שם, 7§.

ג. בהצגת הנתונים ויתרתי כמעט תמיד על סימון ציון הרפה על אותיות בג"ד כפ"ת. במובאות מן נ"ב הסבתי את הניקוד הבבלי לניקוד טברני.
 ד. אף שבדיקתי מיוסדת על כלל הממצאים בק ובפר, לא הבאתי את כל מראי המקום אלא בשמות שחשבתי שהדבר הכרחי.
 ה. לפי שנקודת המוצא בתיאורי היא סינכרונית, גם שמות ממוצא יווני וממוצא לטיני שנשתלבו בתצורה העברית מובאים במשקל זה (כפי שאני עושה בתיאורם של כל המשקלים האחרים).

הצגת המצאי בק ובפר

7. ק: גָּבּוּל, גָּדוּד, זָכוּב, זָכוּר, חָפּוּי, פְּדוּמִים (ק־2) – עצים ועליהם מסמרים או ווים, פָּלוּב, פָּלוּם, פָּסוּי, אֶכְרוּב – מלאך, בֶּכְרוּב/אֶכְרוּב – מִין יֶרֶק, פְּשׁוּת – שֶׁעַר, לְבוּשׁ (ק־2), נְעוּרִים, סָחוּס, סָרוּד – כְּלִי לִישָׁה, פֶּטוּר, פָּסוּל, קָרוּם, שָׁבוּת, שָׁפוּד, שָׁפוּי – נְסוּרַת עֲצִים, שְׁתוּת, תָּחוּם, תָּנוּךְ.
 אָבוּס/אָבוּס (וגם אָבוּס), אָלוּל, אֵילוּם (< אֵלוּס ק־2) – מִין צִמָּח, אָמוּם, אָמוּרִין/אָמוּרִין – חֲלָקֵי הַקְּרִבּוּת הַנִּשְׂרָפִים, אָרוּס – כְּלִי זֶמֶר.
 פֶּר: זָכוּב, חָפּוּי, פְּדוּמִים, פָּלוּב, פָּלוּם, פָּסוּי, פְּשׁוּת, לְבוּשׁ, נְעוּרִים, פֶּטוּר, פָּסוּל, שָׁפוּד, תָּלוּי, תָּנוּךְ.
 אָבוּס, אֵילוּם, אֵימוּן (= אָמוּם שֶׁהוּבָא לַעֲלֹל מִן ק), אָרוּס.

הערות

8. א. כלל השמות במשקל פֿעול משתי הרשימות שלעיל מגיע ל-32. בק כלולים 31 שמות; השם תָּלוּי שנמצא בפר שקול בק במשקל פֿעול (תָּלוּי). בפר כלולים 18 שמות בלבד במשקל זה; השמות גָּבּוּל, גָּדוּד, זָכוּר, אֶכְרוּב, סָחוּס, שָׁבוּת, שָׁפוּי, שְׁתוּת, תָּחוּם; אָלוּל, אָמוּרִין (בסך הכול 11 שמות) אינם מתועדים בפר לפי שאינם נקרים בסדר טהרות. שלושה שמות – בֶּכְרוּב/אֶכְרוּב, סָרוּד, קָרוּם – שקולים בפר במשקלים אחרים.

ב. השמות נְעוּרִים, אָמוּרִין/אָמוּרִין נוטים תמיד בצורת הרבים בלבד (plurale tantum); שיוכם למשקל פֿעול ביחיד הוא מסברה בלבד. השם פְּדוּמִים נקרה במשנה כולה פעמיים בצורת הרבים בלבד, ואפשר שצורת היחיד שלו היא פְּדוּם ולא פְּדוּם.

ג. השמות שעיצורם הראשון הוא אל"ף הובאו כאן גם כאשר תנועת האל"ף היא צירי, לפי שצירי זה נתפרש לנו כחלופה של חטף-סגול או של חטף-פתח.⁴ אך אפשר שבחלק מן השמות אין הצירי עומד תמורת חטף.

3. ראה להלן בערכו ב"9.30.

4. ראה להלן בפירוט הנתונים ב"9.27-9.32 וכן §21.

פירוט הממצאים ב"ק ובפר והשוואה לעדים אחרים

9. הרי פירוט הנתונים:

9.1 גבול. השם נקרה במשנה בנטיית היחיד: בגבולה, בגבולי (ק עבודה זרה ג, ד), וברבים: ובגבולין (ק, שבת א, יא), בגבולים (ק שקלים ז, ג). צורות היחיד בנפרד גבול, שהובאו בדפוסים (כלאיים ג, א x4; ג, ב) ובמסורת תימן (קיסר, עמ' 237), שקולות בק במשקל פועל: גובל, וכן הוא בפא ובעדים נוספים (על פי רוב בלא ניקוד!) לרבות כמה קטעי גניזה: גובל (ראה זק"ש על אתר וקיסר שם).

9.2 גודל. נודמנה רק הופעה אחת במשנה כולה (נסמך ברבים): גודלי (ק בבא מציעא ז, ט).

9.3 זבוב (נפרד; ק אבות ה, ה), הזבובים/הזבובין (ק/פר פרה ב, ג).

9.4 זכור. מסורת ק חלוקה בניקוד צורת היחיד בנפרד: הזכור (סנהדרין ז, ד x2) לעומת הזכור (שם ח, ז; במקום אחד [כריתות א, א] גרס ק: הזכר כנגד הזכור שבעדים אחרים). צריך לומר כי במקרא מצויה רק הצורה צמודת הכינוי זכורף (שם כג, יז ועוד), זכורה (דב' כ, יג); זו עשויה גם לזכור וגם לזכור בנפרד. בנ"ב מביא ייבין (עמ' 916) מלשון חז"ל כמה הופעות של זכור ופעם אחת זכור (הקמץ מחוק). יצוין כי פא ולו גורסים הזכור (בלא ניקוד, x4; בשלוש הופעות בסנהדרין שם ושם ובכריתות א, א כנרמז לעיל). פס וליוורנו מנקדים בכל ארבע ההופעות הזכור. ⁵ יצוין כי כ"י ת גורס הזכור (x3: בסנהדרין ז, ד x2 ובכריתות שם; קיסר, עמ' 239), אבל פעם אחת: הזכר (סנהדרין ח, ז).

9.5 חפוי. ק: חפוי (נפרד; כלים כו, ו ועוד x2), חפוי (נסמך; שם טז, ז), חפוי (שם כב, ו), חפוי (שם כב, ד, ז ועוד x3), אבל גם חפוי (עדיות א, יא; ב, ח – יושם נא לב שהמילה כתובה בלא יו"ד אחרי החי"ת; משקל פועל נכתב בק כמעט תמיד בכתיב מלא, ביו"ד). פר קורא תמיד צורת פועל: חפוי (נפרד; כלים כו, ו ועוד x2), חפוי (נסמך; שם טז, ז), חפוי (שם כב, ו, ז, י), חפוי (שם כב, ד ועוד x2). וכן עולה מן ההופעות המנוקדות בכ"י פא: חפוי (נסמך; כלים טז, ח בפתח במקום בחטף-פתח), חפוי (שם כב, ד), חפוי (שם שם, ו). גם כאן בכל הופעותיו כתוב השם בלא יו"ד אחרי החי"ת בפא: חפוי (נפרד; כגון כלים כו, ו). בנ"ב מצאנו חיפוי/חפוי אבל גם חפוי (=חפוי). פס כותב את השם לעתים בכתיב חסר ולעתים בכתיב מלא ביו"ד אחרי החי"ת ותמיד ניקדו על משקל פועל: חפוי (נפרד; שם כו, ו ועוד x2), חפוי (עדיות א, יא; ב, ח), חיפוי/חיפוי (כלים כב, ד, ה, ו, ז ועוד). ⁶ גם ליוורנו ות ניקדו בכל מקום חפוי.

5. אעיר כי אין רואים דגש בוי"ן בפס, ובסנהדרין ח, ז היא מנוקדת בפתח (פס מחליף כידוע פתח בקמץ).

6. במקום אחד ניקד פס חפוי. זו צורה המכוונת לכאורה לחפוי (בפתח כנגד חטף-פתח), אבל אין הדבר כך; המעתיק-הנקדן גילה כאן את דעתו שלא הבין כלל את ההקשר וכיוון בניקודו שלו

9.6 פְּדוּם. הַפְּדוּמִים/הַפְּדוּמִין (פר כלים יג, ז; טבול יום ד, ו). אלו שתי ההופעות היחידות של שם זה במשנה, וכן גורס קֶ2 הַפְּדוּמִין (טבול יום ד, ו). כך גורס גם פא בהופעה המנוקדת: הַפְּדוּמִים (כלים יג, ז). בהופעה היחידה שנקרתה בק חלוקות מסורות הסופר והנקדן: הסופר כתב הכידומים (כלים שם) – כתיב זה עשוי לכידומים, פִּידוּמִים או פִּידוּמִים, ושמא יש לקרוא פִּידוּמִים בכתיב מלא לציון השווא. הנקדן קורא הַפְּ(י)דוּמִים, וכיוון בזה לצורת הרבים של פְּדָם (בדומה לַאֲדָם אֲדָמִים). פס גורס בהופעה הראשונה הַפְּדוּמִים (כלים) – צורה במשקל פֶּעוּל, ובהופעה השנייה גרס הַפְּדָמִין (טבול יום) – צורת הרבים של פְּדָם; ת קורא פְּדוּמִין (x2), אבל קיסר (עמ' 295) מביא עדויות לצורות פְּדוּמִין, פְּדוּמִין ממסורות תימן. ליוורנו קורא הַפְּדוּמִין/הַפְּדוּמִים, שהיא צורת הרבים של פְּדוּם בקמץ מתקיים.

יש להעיר כי יש עדים המביאים צורה ברי"ש: הכרומים/הכרומין (פא במשנת טבול יום, לו בשתי ההופעות וד"ר בכלים). הגרסה בדל"ת בק, בפר ובאחרים נתמכת היטב מכתב היד של פיה"ג לסדר טהרות (אפשטיין, פיה"ג, עמ' 33): הכרומים⁷, והיא נראית עיקר. לסיכום נציין את מוצקותה של פְּדוּמִים/פְּדוּמִין שנתמכת בידי שלושה עדים – פר, קֶ2 ופא (בהופעה המנוקדת).

9.7 פְּלוּב. השם נזדמן פעם אחת במשנה: וְהַפְּלוּב (ק/פר כלים כג, ה); קריאה חריגה מצויה בליוורנו: וְהַפְּלוּב, שלא כניקוד המקרא.⁸

9.8 פְּלוּם. פְּלוּם (ק פאה ד, ג; מנחות יא, ח ובכל מקום; פר נגעים ד, יא ובכל מקום), מְפָלוּם (פר כלים כב, י; כד, א–טז x16. וכן הוא בפא, בלו, בד"ר ובפס בכל ההופעות האלה [בשלושת העדים הראשונים בלא ניקוד]; בהופעה שבפרק כב גורס הדפוס הראשון מכלו [=מכלום]). גם ק גורס על פי רוב מְפָלוּם (טהור מְפָלוּם / טהורה מְפָלוּם) ברוב ההופעות בכלים פרק כד (כך הוא במשניות א, ב, ג, ד, ו, ז, ח, ט, יא, יב, יג טו). אבל בארבע הופעות נכתב ונוקד מְפָלוּם (כב, י; כד, ה, יד, טז), ובהופעה אחת נכתב כולם אך נוקד פְּלוּם: כּוּלָם (בבא קמא ג, ט). מציאותם של הכתיבים כולום, כולם באיגרת אוקספורד d. 69, במדרש תנחומא ובפנקס הלכות ארצישראלי רומזת להגייה של הכ"ף בחטף-קיבוץ או בחטף-קמץ k^ulūm/k^olūm כפי ששיער מרדכי מישור.⁹

לצורת בינוני פֶּעוּל חפוי ולא לשם עצם. והרי פרטי הדברים: "מפני שהוא נותנה מצידו חפוי. האלה והקשת והרומח הרי אלו טהורין" (כלים טז, ח). שיעורו של המשפט במשנה הוא: 'מפני שהוא נותנה מצדו, חפוי האלה והקשת...'; חפוי הוא שם נסמך להאלה. הטלת הנקודה אחרי חפוי בפס מלמדת שהמעתיק-המנקד לא הבין את המשפט ואין כל ערך לעדותו כאן. וגם משגה זה הוא פרט המלמד על טיב מסירתו של מעתיק פס (ראה בראשר, תש"ם [איטליה], פרק ב §א בעמ' 53–58).

7. והעיר שם אפשטיין על גרסת ספר המליצה: כרומים.

8. ראה הערה 73 להלן.

9. ראה מישור, עמ' 261–262. כידוע, בסורית של ארץ ישראל מצאנו חלופות כתיב והגייה

9.9 פסוי. השם הזה מנוקד על פי רוב בק במשקל פֶּעוּל: הַפְּסוּי (פרה יב, י), פְּסוּי (נסמך; כלים יב, ג ועוד), פְּסוּי (נסמך; שם טז, ז ועוד). ברבים: הַפְּסוּיּוֹת < הַפְּסוּיּוֹת (ת)¹⁰ (כלים יד, ג), פְּסוּי (שבת יז, ח הופעה א) וכן בְּכַיִסוּי (שבת שם הופעות ב-ג; הנקדן מחק את היו"ד פעמיים). הדוגמה האחרונה מעידה שמסורת הסופר גרסה כאן פִּסוּי וכך עולה ממסורות הסופר והנקדן בשני מקומות נוספים: הַפִּסוּי (שבת ד, ב), וְכֹסְפִין¹¹ (תמיד ז, ב). וכן מצאנו במסורת הנקדן לבדו: כְּסוּי/כְּסוּי (נפרד; מנחות ה, ח), כְּסוּי (נסמך; עדויות ג, ח, אין רואים חיריק בכ"ף ולא שורוק בווי"ו). פר גורס בקביעות צורות במשקל פֶּעוּל: הַפְּסוּי (פרה יב, י x2), פְּסוּי (נסמך; כלים ב, ה x3 ועוד x8), הַפְּסוּיּוֹת (כלים יד, ג = ק לפני התיקון).

החומר המשווה תומך בשתי הצורות – פְּסוּי וגם פִּסוּי. בנ"ב ייבין (עמ' 917) מציין פְּסוּי וגם כִּיסוּי/כְּסוּי שתוקנו לְכְּסוּי; ובכ"י א המילה נקרתה שלוש פעמים והיא כתובה כתיב חסר: הכְּסוּי (פרה יב, י x2) ומנוקדת פעם אחת: "כְּסוּי המחם" (פרה שם). גם בפא המילה כתובה תמיד כתיב חסר – כְּסוּי. במקומות המנוקדים מצאנו פְּסוּי/כְּסוּי (נסמך יחיד; כלים ב, ה; יד, ו), פְּסוּי (שבת יז, ח x2), וברבים הַפְּסוּיִים (שם יד, ג = ק לאחר התיקון). לעומת זאת פס גורס תמיד פְּסוּי/כְּסוּי (למשל מנחות ה, ח x2 פרה יב, י)¹², הַפִּסוּיִין (כלים יד, ג). ליוורנו גורס גם הוא תמיד פְּסוּי בכל מקום. לעומת זאת, בת (קיסר, עמ' 247) מצאנו תמיד פְּסוּי (למשל מנחות ה, x2), הַפְּסוּיִין (כלים יד, ג). במקרא נודמנה רק צורת הנסמך: "כְּסוּי עור תחש" (במ' ד, ו, יד); זו עשויה לְכְּסוּי או לְכְּסוּי בנפרד,¹³ אבל לא מצאנו עדות לְכְּסוּי בנפרד.

9.10 א. פְּרוּב. "יושב הַפְּרוּבִים" (ק ברכות ז, ג וכן הוא בפא).¹⁴ לפנינו ביטוי מקראי (שמ"א ד, ד; שמ"ב ו, ב; מל"ב יט, טו; יש' לז, טז) שנשתבץ במטבע של תפילה (הזימון לברכת המזון) במשנת ברכות.

9.11 ב. פְּרוּב/אֶפְרוּב (=מין ירק). ק גורס: פְּרוּב (נפרד; תרומות י, יא), בְּכָרוּב (נדרים ג, י), הַפְּרוּב (כלאים א, ג; אין רואים שווא בכ"ף), הַפְּרוּב (נדרים ו, י; יש כאן חולם

לכלום, כגון כולום, כולים, כולם (ראה פרטי הדברים בספרו של שוואלי המצוטט בהערה 113 להלן וכן ספרי, מחקרים בסורית של ארץ ישראל: מקורותיה מסורתיה ובעיות נבחרות בדקדוקה, ירושלים תשל"ז, עמ' 445–491; וראה להלן §27. ואין מקום להצעתו של קיסר (עמ' 247 ובייחוד עמ' 265) המקיים את הקריאה פוּלם כגרסה של ממש.

10. נקל לראות שהניקוד הראשון בכתב היד היה הַפְּסוּיּוֹת; הטלת חיריק מתחת ליו"ד, הסבת הווי"ו השנייה לנו"ן סופית ומחיקת התי"ו נעשו במועד מאוחר, בלא שנמחקו החולם שהיה על הווי"ו השנייה והקו לציון הרפה על התי"ו.

11. טעה הסופר וכתב וי"ו (אחרי הכ"ף) במקום יו"ד.

12. נעיר כי בשבת (ד, ב) גרסו פא ופס הַפְּסוּת (כנגד הכיסי בק).

13. ראה להלן §115, הערה 75.

14. בדפוסי המשנה מופיע הביטוי "יושב הַפְּרוּבִים" פעמיים, לעומת כתבי היד המקיימים אותו רק פעם אחת (ראה זק"ש על אתר).

[בולט] ושורוק [דהוי] כאחד). בשתי הופעות נמצאת צורה באל"ף פרוסתטית: אָכְרוֹב (שביעית ט, א; ערלה ג, ז). גם ליוורנו גורס פְּרוֹב בכל מקום במשנה. לעומת זאת ק־2 גורס צורה בווי"ו חלומה: אָכְרוֹב (עוקצין א, ד x2), בְּאָכְרוֹב (שם ב, ז), וכן גורס פר בשלוש ההופעות האלה. גם בנ"ב "רי"ש על פי רוב חלומה" (יבין, עמ' 1073): פְּרוֹב וגם אָכְרוֹב. ומצאנו שם פְּרוֹב/אָכְרוֹב (מיעוט גמור!), פעם אחת מצאנו פְּרוֹב < פְּרוֹב ופעם אחת פְּרוֹב. והעיר שם יבין אל נכון כי גם פא גורס פְּרוֹב/אָכְרוֹב (שתי הצורות משמשות במידה שווה); כן ציין שבכתב יד תימני לשביעית (ט, א) מצא פְּרוֹב, ולמעשה זו הגרסה גם בכ"י ת בשלוש ההופעות שבמסכת עוקצין: פְּרוֹב (=פְּרוֹב; כתב יד זה אינו מציין על פי רוב דגשים). יצוין כי אפשטיין (פיה"ג, עמ' 1249) הביא צורות באל"ף פרוסתטית – אכְרוֹב – גם מן התלמוד הירושלמי. כידוע, זו מילה שאולה מיוונית, κράμβη; נשללה בה התנועה הסופית ושני העיצורים השפתיים נתלכדו ל־krab : b. העיצור השפתי זימן בתהליך של אסימילציה תנועה שפתית: krob (פְּרוֹב) או תנועה שפתית מובהקת: krub (פְּרוֹב).

9.12 פְּשׁוֹת (=שִׁעָר או פתילים על גבי צמחים או על גבי עורו של תינוק¹⁵). שם זה מופיע במשנה כולה פעמיים. פר: "פְּשׁוֹת שֶׁלִּקְיָשׁוֹת וְהַנֶּץ שֶׁלָּהּ [...] טְמִיאָה" (עוקצין ב, א); "פְּשׁוֹת שֶׁלִּקְטָן לֹא מִיִּטְמָא וְלֹא מִטְמָא"¹⁶ (מקוואות ט, ד). גם ק (מקוואות) וגם ק־2 (עוקצין) קוראים פְּשׁוֹת. וכך מצאנו גם בא (מקוואות), כן הוא בת ובליוורנו,¹⁷ וכך הוא – בלא ניקוד – בפא, בלו,¹⁸ ברמב"ם (קאפח) ובד"ר. היעדר היו"ד אחרי הכ"ף יש בו כדי לרמוז שבעתיים שבעדים אלו (פא, לו) תנועת הכ"ף לא הייתה חיריק. בנ"ב הביא יבין (עמ' 1060): <פְּשׁוֹת> (עוקצין).¹⁹ פס מביא שתי קריאות: פְּשׁוֹת (מקוואות), פִּישׁוֹת²⁰ (עוקצין). אפשר שפְּשׁוֹת של פס = פְּשׁוֹת בנ"ב.²¹ אעיר כי מילון בן־יהודה הביא את הערך "פְּשׁוֹת" כנראה על יסוד דפוסי ליוורנו ומנטובה;²² אף הוא ציין שם את הממצאים בסורית ובארמית בבליית

15. "כְּשׁוֹת [ש]לִקְטָן פ' כשם שיש לקושות (=לקישוֹת) כְּשׁוֹת ששמו בטיית זגב אלכייאר (=זֶגֶב الخيال) כך יש לקטון כְּשׁוֹת" (אפשטיין, פיה"ג, עמ' 123 והערות 29–30 שם).

16. פְּשׁוֹת משמש בנקבה ("והנֶץ שלה [...] טְמִיאָה") ומשמש בזכר ("לֹא מִיִּטְמָא וְלֹא מִטְמָא").

17. וכבר הביא מילון בן־יהודה את עדות ליוורנו והוסיף לה את עדות דפוס מנטובה שגם הוא גורס פְּשׁוֹת. וכך ניקד ילון, מן הסתם בעקבות ק.

18. במקוואות מנוקד בלו ניקוד חלקי: כְּשׁוֹת.

19. אני מתקשה להבין מדוע הביא יבין את השם הזה עם השמות במשקל פְּעוֹת בעלי יוֹת סופית, המציינת שמות מופשטים, כגון פְּרוֹת, גְּלוֹת, טְאָעוֹת. יצוין כי במאגר הנתונים של המילון ההיסטורי לא הכריעו בגיזרונה של המילה.

20. האם ניקוד זה בפס משקף גרירה אחרי השם התוכף: (כְּשׁוֹת <) "פִּישׁוֹת שֶׁלִּקְיָשׁוֹת"? אך ראה הערה 24 להלן.

21. שכן פס מחליף כידוע פתח בקמץ.

22. ראה הערה 17 לעיל.

(כשותא).²³ דברים מבוססים יותר מובאים במילונו של סוקולוף לארמית הבבלית בערך "כשות". הוא הביא שם כשותא בארמית בבלית, כשותא בסורית, כישותא במנדאית ו-כְּשׁוּת בערבית. צורות אלו תומכות בקריאה פְּשׁוּת בשווא בעברית ובארמית כנגד התנועה הקצרה u שבערבית.²⁴

9.13 לְבוּשׁ. וְהִלְבוּשׁ (ק/2 פר עוקצין א, ב) +.²⁵

9.14 נְעוּרִים. יְמֵי הַנְּעוּרִים (ק/פר גידה ה, ז) +.

9.15 סְחֹס. שתי דרכי קריאה מוסר נקדן ק: [ו]הִסְחֹסִים (פסחים ז, יא), אבל הִסְחֹס²⁶ בווי"ו חלומה (בכורות ו, א) +. ושמא השורוק בצורת הרבים הוא בשל מעבר התנועה ה מהברה סגורה מוטעמת להברה פתוחה לא־מוטעמת (כמו מְתוּק/מְתוּקִים). גם פא מביא וְהִסְחֹסִין (פסחים שם). בצורת היחיד נוקדה בפא רק הסמ"ך: הִסְחֹס. ומעין זה מצאנו בפס: וְהִסְחֹסִים (פסחים), אבל הִסְחֹס (בכורות). ליוורנו קורא ביחיד צורה במשקל בינוני פְּעוּל: הִסְחֹס, וברבים גם הוא גורס וְהִסְחֹסִים. זו צורה המתפרשת יפה כצורת הרבים של משקל פְּעוּל שהובאה בדפוס זה כצורת היחיד, אבל בת הִסְחֹס (בכורות). הגרסה הסחוס, הסחוסין (בלא ניקוד) נמצאת גם בלו ובד"ר.

הצורה הסחוס היא גלגול של חסחוס שאנו מוצאים בירושלמי, למשל קידושין א, ב (נט ע"ד x2). וכתב הערוך בערך "סחס" (אחרי שהביא את הצורות הסחוס/הסחוסים): "ובנוסחאות דידן כתוב חסחוס". המילה נשאלה כנראה מן הארמית חסחוס (תרגום יונתן לעמוס ג, יב,²⁷ תרגום של פִּדְל), חִסְחֹסָא²⁸ בסורית.

9.16 סְרוּד. סְרוּד (נפרד; ק כלים טו, ב) +. גם בפא ובליורנו מנוקד סְרוּד,²⁹ אך פר מנוקד סְרוּד. בנ"ב (יבין, עמ' 907) ובת: סְרוּד. קיסר (עמ' 283) ציין עדות לסְרוּד (ולניקודים נוספים).

9.17 פְּטוּר. הִפְטוּר (ק, פר נגעים א, ג ועוד כ־20 x נגעים), ופְּטוּרוֹ (ק זבחים יג, ז x2). במקומות אחדים נשתבש נקדן ק וקרא צורות אחרות: "קרוב לפְּטוּר מן החובה" (הוריות א, ב), "מימין פְּטוּר ממין חובה" (כריתות א, ד).³⁰ מן ההקשר ברור

23. וכן רמז שם לממצא בערבית.

24. בסוף הערך מביא שם סוקולוף עדויות לתנועה ב־i בהברה הראשונה: כישותא.

25. הסימן + כאן ובכל מקום להלן מכון לציין שהובאו כל הופעותיו של השם במשנה.

26. במקום זה רואים בבירור שבתחילה נכתב בק הכחוס, ואחר כך הוסבה הכ"ף (בידי מי?) לסמ"ך (לענין זה ראה מ' אלטבאואר, "גלגולי משמעות", לשוננו לעם ט (תשי"ח), ב, עמ' 57-58).

27. במהדורת שפרבר מצויות הצורות חִסְחֹסִים/חִסְחֹס. נראה כי הניקוד חִסְחֹס הוא העומד ברקע הניקוד חִסְחֹס בהמרת החי"ת בה"א.

28. זה הניקוד המובא במילונו של ברוקלמן.

29. בפס נשמטה הפסוקית שהשם הזה מופיע בה; יש שם דילוג מחמת הדומות ("דף שלנחתומין [...] סרוד שלנחתומין"; המעתיק דילג מן שלנחתומין [א] אל שלנחתומין [ב]).

30. קוטשר (תשל"ז, עמ' קכ) העיר על השיבוש בשתי המשניות הללו.

שהסופר כיוון לצורה פטור כמו בכל ההופעות האחרות של השם.³¹ גם א גורס הפטור (נגעים ג, ג; ז, ג ועוד כמה פעמים), וכן מצאנו בקטע גניזה שפרסם כ"ץ (עמ' קסז): הפטור (נגעים א, ג הופעה א). גם פס גורס תמיד פטור (למשל שם). בנ"ב מצאנו פטור וגם פטור וגם פטור (יבין עמ' 448). בפא במקומות המועטים שנוקדו מצאנו פטור. בת מנוקד תמיד פטור (למשל נגעים א, ג x3); גם ליורנו ניקד פטור (ראה למשל שם), ויש שגם הוא טעה וניקד פטור ליד חובה (שבועות ח, ו x4; הוריות א, ב; כריתות א, ד).

9.18 פסול. ק מנקד כמעט תמיד פסול (נפרד; פסחים ח, ו ועוד x8), הפסול (זבחים ח, ג), פסולו (שם ט, ב ועוד x2), בפ(ו)סלו³² (מקוואות ג, ג), פסולה (פרה ד, ד x2), פסולן (זבחים יג, ד), פסול(י)³³ (שם ט, ג). בשני מקומות ניקד (בטעות) על פי משקל פעול: "שלא יביא[והו] לידי פסול" (פסחים ח, ו), "שנימצא בו פסול" (מידות ה, ה) על יד "שלא נמצא (נימצא) פסול" (פעמיים במשנה זו ממש). בפר יש תפוצה משלימה בין שתי צורות: פעול בצורת הנפרד – פסול (כלים י, ד; פרה ד, ד; מקוואות ג, א x2), פעול בצורה צמודת הכינוי – פיסולה... פיסולה (פרה ד, ד), בפיסולו (מקוואות ג, א; ג, ב; ג, ג).³⁴ אולי לא מיותר להעיר שבמשנת פרה ד, ד, ובמשנת מקוואות ג, א נקרו הצורות פיסולה, בפיסולו ליד הנפרד פסול. דבר זה מלמד על יציבות ההבחנה בין שתי החלופות בכתב יד פר.

א גורס לעולם צורה בכתב חסר יו"ד אחרי הפ"א, ובמקומות המנוקדים מצינו אצלו: פסול... פסול... בפסולו³⁵ (מקוואות ג, א). וכן: פסול... פסולה³⁶ (פרה ד, ד), בפסולו (מקוואות ג, ב), בפסולו³⁷ (שם ג, ג). גם פא גורס תמיד צורה בכתב חסר יו"ד אחרי הפ"א, ובמקומות המנוקדים הוא גורס פסול (שביעית ח, ז; פסחים ח, ו x2; יומא א, א – במשנה זו השווא אינו ברור דיו), ואף בפס מנוקד תמיד פסול (כגון שביעית פסחים שם).³⁸ גם בנ"ב מצאנו פסול, פסול(י)³⁹ (יבין, עמ' 916). והעיר שם יבין כי במסורת ת מצא פסול, פיסול (=פסול) וכך מצאתי אני בשתי

31. נעיר כי קוטובסקי הביא באוצר לשון המשנה שתי הופעות נוספות של פטור (תרומות א, ה),

אך נקדן ק גורס אל נכון: "ולא מן החייב על הפטור ולא מן הפטור על החובה"; וכן ניקד פא.

32. אין מקום להניח שהכתיב מכון כאן לצורה פוסלו מן פסל; טעות היא שטעה הסופר במקומה של הווי"ו והנקדן תיקנו כדבעי.

33. הסופר כיוון לכינוי הנסתרים en- (ראה קוטשר, תשל"ז, עמ' תנג-תנד).

34. נעיר כי בדפוסים במשנת מקוואות (ב, ב) מצוי הנוסח: "לעולם הוא בפסולו" (הובא על ידי קוטובסקי באוצר לשון המשנה). כתבי היד ק, פא, פר וא גורסים: "לעולם הוא בטומאתו".

בפס יש צירוף של שתי הנוסחאות: "לעולם הוא בטומאתו ובפסולו".

35. כך הוא (בשורוק בווי"ו האחרונה).

36. המפיק בה"א נדבק לקמץ שבאות הקודמת לה.

37. ראה הערה 35 לעיל.

38. בהופעה אחת לא נוקדה המילה בכ"י פס (זבחים י, ז).

39. ראה הערה 33 לעיל.

ההופעות בת למועד (פסחים ח, ו x2; יומא א, א) ובת בסדרים קדשים וטהרות (x22). גם בליוורנו מצאנו פסול (כגון שביעית ח, ז), בפסולו (מקוואות ב, ב). וכך קוראת מסורת אשכנז כפי שהעלה כהן (תשנ"ט, עמ' 270–271).

9.19 קרום. ק מנקד בכל מקום קרום (נפרד/נסמך; חולין ג, א; ג, ד ועוד x2; נגעים א, א x2 ועוד).⁴⁰ וכן ניקד פס בכל מקום: קרום (חולין ג, א ועוד), פקרום... ופקרום⁴¹ (נגעים ז, ב). ליוורנו מקיים קרום רק בצורת הנסמך: פקרום (נגעים א, א x2), ופקרום... פקרום (שם ז, ב), אבל בנפרד ניקד קרום בכל מקום (חולין ג, א; ג, ב; נגעים ט, ב; מקוואות ט, ד).

בפר לעומת זאת שקול השם הזה בקביעות במשקל פֶּעוּל: קרום (נפרד; נגעים ט, ב; ט, ד), פקרום (נסמך; שם א, א x2 ועוד). וכן הוא בכ"י א במקומות המנוקדים: קרום (נגעים ט, ב), ופקרום (מקוואות ט, ד), ופקרום⁴² (נגעים ז, כ); כן הוא בנ"ב. ייבין (עמ' 907) מביא חמש עדויות ומעיר (שם, הערה 104) כי גם במסורת ת רי"ש חלומה. אמור מעתה, העדים מן המסורת המערבית (איטליה: ק ופס) גורסים קרום,⁴³ לעומת זאת העדים מן המזרח (פר, א, נ"ב ותימן) גורסים קרום.

9.20 שבות. כל 12 הופעותיו של השם במשנה הן בסדר מועד. ק גורס תמיד שבות (שבת י, ו; עירובין י, ג ועוד x10). כגרסת ק כך גם גרסת פא, פס וליוורנו בכל מקום. בנ"ב (ייבין, עמ' 1055 הדוגמה האחרונה) ובכ"י תימן לסדר מועד מצאנו שבות (עירובין י, טו; פסחים ו, ב), וכן ציין קיסר (עמ' 289).

9.21 שפוד. ק גורס על פי רוב צורות במשקל פֶּעוּל: שפוד (פסחים ז, א; אהלות א, ג + x2), השפוד (עבודה זרה ה, ב + x3), בשפוד (אהלות א, ג), אבל בשתי הופעות הוא גורס: שפוד (כלים ה, ה), בשפודים (סוכה א, ח) בווי"ו חלומה: פֶּעוּל. פר גורס לעולם צורה במשקל פֶּעוּל: בשפוד... השפוד (אהלות שם, שם ועוד x3). גם פא נוקט במקומות המנוקדים על פי רוב שפוד (פסחים ז, א; ז, ב), השפוד (כלים ה, ב), בשפודים (סוכה א, ח), אבל במקום אחד יש ניקוד אחר (כלים ז, ג): השפוד או השפוד (בחולם ושורוק כאחד). בנ"ב (ייבין, עמ' 916) יש דוגמה אחת: השפוד. בפיוט האשכנזי רשם אלדר (עמ' 280): שפוד (שלוש עדויות) ליד שפודין (הפ"א דגושה?). ייבין (שם, הערה 137) רשם ממסורת תימן שפוד וגם שפוד, שפודין (בקיום הקמץ), אך קיסר (עמ' 255) מביא רק שפוד, שפודין. פס גורס על פי רוב שפוד (פסחים ז, א; ז, ב; זבחים יא, ז ועוד x5), אבל גם בשפוד (כבא קמא ח, א; איני רואה דגש בפ"א), השפוד (עבודה זרה ה, יב; הפתח פשין דהוי). האם מדובר בצורה שפוד (בלא ציון הדגש באות פ"א)? ליוורנו מנקד כמעט תמיד שפוד (פסחים

40. אעיר כי לא מצאתי צורה מנוקדת בפא.

41. יושם נא לב לניקוד בפס כאן: ופקרום (ולא ופקרום).

42. בכתב היד השווא של הקו"ף הוסט אל מתחת לכ"ף, צמוד לחיריק.

43. אבל ליוורנו האיטלקי גורס כאמור קרום בנפרד.

ז, א; ז, ב ועוד x7), בִּשְׁפֹדִין (סוכה א, ח), אך במקום אחד בִּשְׁפֹד (בבא קמא ח, א).

כללו של דבר, שְׁפֹד מתועדת היטב (ק, פר, פא, נ"ב, פס, פיוט אשכנזי, תימן⁴⁴), שְׁפֹד מתועדת אך מעט בעדים הנאמנים (ק, פא? ובעד משני: ליוורנו). צורות אחרות – שְׁפֹד, שְׁפֹד, שְׁפֹד – עולות טיפין טיפין מכאן ומכאן.

9.22 שְׁפֹי. המילה הזאת נקריית במשנה כולה פעם אחת ויחידה: "מועלין בעצים ואין מועלין לא בשפוי ולא בנויה" (מעילה ג, ח).⁴⁵ ק גורס בִּשְׁפֹי. הכתיב בשפוי (בלא יו"ד אחרי השי"ן) נמצא בפא, בלו, בד"ר ובפס (גם בכתב יד זה אין המילה מנוקדת). ליוורנו גורס בִּשְׁפֹי⁴⁶ וכן תימן (בלא ציון של הדגש בשי"ן ובפ"א).

9.23 שְׁתוּת. ק מנקד על פי רוב שְׁתוּת (תרומות ד, ז; בבא מציעא ג, ח; ד, ג; בבא בתרא ז, ג הופעה ב,⁴⁷ אבל שְׁתוּת (כתובות יא, ה x2). בפא בהופעות המנוקדות שְׁתוּת (תרומות שם; כתובות שם x2), שְׁתוּת (בבא בתרא ז, ג), וכן מצאנו בפס בכל מקום שְׁתוּת (למשל תרומות שם; בבא מציעא ד, ג). זה הניקוד בנ"ב (ייבין, עמ' 916, מביא שלוש עדויות), כך הוא בת (למשל בבא מציעא ג, ח; ד, ג, וכן ציין קיסר, עמ' 257) וכן הוא בדפוס ליוורנו (למשל תרומות שם, ובכל מקום).

9.24 תְּחוּמָּה. ק מנקד בכל מקום תְּחוּמָּה (נפרד, פסחים ו, א; נסמך, עירובין ה, ה), תְּחוּמָּה (מכות ב, ז). וזה הניקוד המתועד בכל העדים המנוקדים: פא (למשל שבת כג, ג ועוד x14) וכן בפס, בליוורנו, בנ"ב (ייבין, עמ' 916) ובכ"י ת בכל מקום (למשל מכות ב, ז; וכן הביא קיסר, עמ' 257). חריג אחד ויחיד נמצא בפא בווי"ו חלומה: לתְּחוּמָּה (נדרים ז, ה), וכבר העיר טור סיני בערך "תְּחוּמָּה" במילון בן-יהודה על הניקוד תְּחוּמִין בקטע גניזה למשנה. הניקוד בווי"ו שרוקה הוא ניקוד המילה בארמית, למשל תְּחוּמָּה (תרגום אונקלוס לבראשית י, ט), תְּחוּמָּה (שם לד, ד) וכן הוא בסורית: תְּחוּמָּה; זו מילה שנשאלה לארמית ולעברית מן האכדית *taḫūmu*.⁴⁸

9.25 תְּלֹי. פר: לתְּלֹי⁴⁹ (נפרד; כלים טו, ד), ותְּלֹי (נסמך; כלים יב, ו ועוד x5), תְּלֹיִין (שם טו, ד). גם פס גורס פעם אחת תְּלֹי⁵⁰ (נפרד; שבת ח, ב), אבל בהופעה השנייה גרס פס לתְּלֹי (כלים טו, ד). וזו צורת הנסמך (!) שנקרתה בפס x6: ותְּלֹי/

44. וכן ניקדו ילון וקוטובסקי.

45. ופירש הר"ח אלבק: "בשפוי – בנסורת עצים; בנויה – בנוסח אחר: בנביה, בנמיה: בעלים שנשרו". קוטובסקי מביא את השם הזה בשורש שפ"ה (=שפ"י) הנרדף לשורף, שעניינו 'קצוץ, החלק, גרד, הקצע'.

46. וכן ניקדו קוטובסקי וילון.

47. בהופעה א במשנה זו אין רואים בבירור את הניקוד בווי"ו, אך נראה שיש שם שורוק.

48. ראה קוטשר, תשל"ב, עמ' 66 וכן סוקולוף, מילון [ארמית א"], בערכו.

49. בתוך המשפט "והעשוי לתְּלֹי טהור".

50. בתוך המשפט "כדי לעשות תְּלֹי לנפה ולכברה"; בדפוסים (ראה קוטובסקי) תְּלֹי; ומעין זה במשנה זו גם בליוורנו: תְּלֹי (=תְּלֹי; ראה בראשר, תש"ם [איטליה], עמ' 47 §§ 1–3).

תְּלֹוֹי/מְתֹלִי⁵¹ (כלים יב, ו; טו, ד x5) מתוך היקש לנפרד (בדומה לשְלִיח־ציבור, מְתָנוּת־כהונה ואחיותיהן). עדות לצורה תְּלֹוֹי בנפרד נמצאת גם בדפוס ליוורנו: לתְּלֹוֹי (כלים טו, ד)⁵² וכך הוא שם בצורת הנסמך (כלים טו, ד): מְתֹלִי (x2), ותְּלֹוֹי (x3), אבל במקום אחד גרס בנסמך תְּלֹוֹי (כלים יב, ו). גם בתימן מצאנו תְּלֹוֹי (נפרד; כלים טו, ד)⁵³, מְתֹלִי... ותְּלֹוֹי (נסמך; כלים שם).⁵⁴ וכבר ציין את הדבר קיסר (עמ' 259) על פי כל העדים שהביא ממסורת תימן.

ק גורס צורה במשקל פֶּעוּל: תְּלֹוֹי בשתי ההופעות של צורת הנפרד (שבת ח, ב; כלים טז, ד)⁵⁵ אבל בנסמך, כצפוי, תְּלֹוֹי (עדויות ג, ט ובכל ההופעות האחרות). ברבים הסופר גרס התלויות (כלים טו, ד) והנקדן תיקן לקרוא: תְּתֹלִין (ת). גם פא גורס תְּלֹוֹי (נפרד; שבת ח, ב)⁵⁶, תְּלֹוֹי (נסמך; טו, ד x3).

9.26 תְּנוּךְ. השם הזה נמצא במקרא בצירוף תְּנוּךְ אֶזֶן (כגון שמ' כט, כ; ויק' יד, ד). צירוף זה מובא במשנה כצורתו: תְּנוּךְ אֶזְנוֹ (ק/פר נגעים יד, ט). משנה זו בנגעים מדברת על "תְּנוּךְ אֶזֶן הַמִּטְהָר הַיִּמִּנִּית" שבפסוק הנזכר מויקרא. לא מצאתי פרט בעל עניין בעדים האחרים הדורש הערה.

9.27 אָבוּס/אָבוּס/אָבוּס. ק: אָבוּס (נפרד; כלים כ, ד), הָאָבוּס (נגעים יב, ד), וכמו במקרא: הָאָבוּס (שבת כ, ג), הָאֵיבוּס (נדרים ד, ד). פר: אָבוּס (כלים שם), הָאֵיבוּס (נגעים שם). בא מצויה רק הופעה אחת: הָאֵיבוּס (נגעים שם). בפא מצאנו הָאָבוּס (שבת שם), אֵיבוּס (כלים שם), הָאֵיבוּס (נגעים שם), אבל הָאָבוּס (נדרים שם). בפס מצאנו: הָאָבוּס (שבת שם), הָאֵיבוּס (נדרים שם), הָאָבוּס (נגעים שם), אבל אָבוּס (כלים שם). בשל חילופי קמץ / פתח / חטף־פתח בפא ובפס אין להכריע האם כיוונו לצורה אָבוּס או לצורה במשקל הבינוני הפעול אָבוּס. ת (כלים ונגעים שם) וליוורנו (בכל ארבע ההופעות): אָבוּס/הָאָבוּס. נעיר כי לו גורס צורות בלי יו"ד: אָבוּס/הָאָבוּס (שבת כלים ונגעים), ופעם אחת ביו"ד: הָאֵיבוּס (נדרים). בד"ר כל ארבע ההופעות כתובות בכתיב חסר: אָבוּס/הָאָבוּס.

9.28 אָלוּל. ק: אָלוּל (ראש השנה א, ג וכן הוא בכל מקום),⁵⁷ ויש עדות לניקוד אָלוּל

51. (א) בכלים (יב, ו) אין חיריק ביו"ד. (ב) אנו מוצאים כאן חילופי פתח/קמץ כמקובל בפס.

52. בשבת ח, ב גרס ליוורנו כאמור (בהערה 50) תְּלֹאִי.

53. כ"י ת לסדר מועד גרס תְּלֹוֹי והמילה נשארה בלא ניקוד, אך נכתב על גביה (במועד מאוחר?) תְּלֹאִי.

54. ויש להעיר כנגד ייבין (עמ' 917) שהביא בנ"ב את תְּלֹוֹי במשקל פֶּעוּל. שתי הדוגמות שהוא מצטט הן צורות נסמך "בתְּלֹוֹי ראש תְּלֹוֹי רומה", ומהן אין ראיה שצורת הנפרד הייתה תְּלֹוֹי ולא תְּלֹאִי.

55. יצויין שבדפוסים מצויה כאן הצורה לְתֹלִיָה.

56. בכלים טו, ד גרס פא צורת מקור: לְתֹלוֹת ("העשוי לתלות טהור").

57. בתענית ד, ה (ז) המילים "בעשרים באלול בני עדין בן יהודה" נוספו בגיליון ק ביד אחרת (האם זו ידו של ק-2, שהעתיק את הדפים האחרונים שחסרו בק-?), ונוקד שם בְּאָלוּל (ניקוד אופייני לק-2).

בת (קיסר, עמ' 232; עיין שם), ומצוי גם שם התואר: הָאֱלֹהִיִּין (בכורות ט, ה). עדות ברורה לחילוף של חטף בתנועה מלאה (צירי) באל"ף בשם זה עולה מן הכתיב אילול בכתובת עין גדי.⁵⁸ גם כאן ידוע היטב המוצא האכדי של המילה: *elūlu*.⁵⁹ 9.29 אֱלֹם (אֱלֹם) – מין צמח. השם נקרה פעם אחת במשנה כולה: וְהָאֵילֹם (פר טבול יום א, ה); כן הביא ייבין (עמ' 916) מן נב וכך מובא ברמב"ם (קאפח) בלא ניקוד. וזו גרסת ק' 2 (אלא שנשתבש וכתב סמ"ך): וְהָאֵילֹם.⁶¹ גם לו טעה וגרס: והאילוס בסמ"ך. פא, פס, ד"ר ונ"א ברמב"ם (קאפח): והאלום.⁶² כתיב זה נוקד בשני עדים בחטף-פתח / שווא נע: וְהָאֵלֹם⁶³ (ליוורנו), וְהָאֵלֹם (ת); וכבר ציין זאת קיסר (עמ' 233). אפשטיין (פיה"ג, עמ' 137) הביא את הגרסאות והאילוס/והאלוס והעיר על הנוסחאות (הנכונות) במ"ם סופית. בעיקר חשוב פירושו של הגאון שם: "ופי' [ורשו] ⁶⁴ מלוח ולש[ן] יוני הוא שניצוק עם המלח". בהערות 7–8 שם הפנה אפשטיין לאיוב ל, ד: "הקוטפים מלוח עלי שיח" ולצורה בתרגום השבעים *ἄλιμα* המכוונת לצורת הנומיניטיב *ἄλιμος*. בסורית מצויה הצורה אֱלִימוֹן.⁶⁵ הווה אומר: *ἄλιμος* היוונית נתקטפה הברתה הסופית – < אלים – ותנועת i הפכה בה ל־u בהשפעת העיצור השפתי התוכף אֱלֹם. חטף באל"ף מתממש כידוע גם כ־e/: אֱלֹם, ויש שהתנועה נכתבת כתיב מלא: אילום.

9.30 אָמוֹם/אֱמוֹן. אמום/אימון הוא "דפוס במידת הכלים וצורתן שהאומנין משתמשין בו להעמיד את הכלים על מדתם וצורתם" (קוסובסקי). מילה זו נמסרת בכתיבים שונים ובניקודים שונים בכל כתבי היד של המשנה. ק: "אָמוֹם שלגודלי מצנפות [...] אָמוֹם של עושי סבות" (כלים טז, ז), הָאָמוֹם (ואפשר שכתוב כאן הָאָמוֹם; כלים כו, ד), וְהָאֱמוֹן (שם כג, א), וְהָאֱמוֹן (מקוואות י, ב). פר: וְהָאָמוֹם (כלים טז, ז x2), הָאָמוֹם (שם כו, ד), אבל וְהָאֱמוֹן (כלים מקוואות י, ב) בווי"ו שרוקה. ברור כי הצורה בסמ"ך היא שיבוש; קיומן של צורות בנו"ן לעומת הצורות במ"ם מבטלות את ערכה של הגרסה בסמ"ך. בא נתקיימה צורה אחת: והאֱמוֹן (מקוואות שם). בפא יש בידנינו כמה צורות מנוקדות: הָאָמוֹם (כלים כו, ד), וְהָאָמוֹם (כלים טז, ז); בהופעות אחרות אין ניקוד (מלא): וְהָאָמוֹם (כלים שם שם), וְהָאָמוֹם (שם כג, א), והאֱמוֹן (מקוואות שם). בפס רוב ההופעות מנוקדות

58. ראה נוח, כתובת 70 שורה 5, עמ' 106–107.

59. ראה סוקולוף, מילון [ארמית א"], על אתר.

60. זו מילה זרה והעיצור השלישי שלה הוא מ"ם ולא סמ"ך (ראה להלן בהמשך דברינו).

61. הסמ"ך מובחנת היטב מן המ"ם הסופית וגם סומנה בקו על גביה כדי להבדילה מן המ"ם (דבר זה אינו ידוע לקיסר, עמ' 234 הערה 41).

62. פס ניקד ניקוד חלקי (את המובן מאיליו): וְהָאֵלֹם.

63. וכן ניקד ילון.

64. השלמתי את הקיצורים.

65. אפשטיין, פיה"ג, מפנה לבר בהלול.

בווי"ו שרוקה: וְהָאָמוּס... וְהָאָמוּס (כלים טז, ז), וְהָאָמוּס (שם כג, א), וְהָאָמוּס (שם כו, ד), אבל וְהָאָמוּס (מקוואות שם). אנו רואים כי גם מעתיק פס כתב (x3) סמ"ך במקום מ"ם. בת מנוקד בחמש ההופעות אָמוּס (=אָמוּס), כפי שכבר העיר קיסר (עמ' 235). וכך מנוקד ארבע פעמים בליוורנו: אָמוּס,⁶⁶ אבל פעם אחת גרס אָמוּס (ההופעה השנייה בכלים טז, ז).

הערות: א. המקבילה הסורית אָמוּמָא תומכת תמיכה איתנה בצורה אָמוּס (q x1; פא וכך בת ובליוורנו x4) או אָמוּן בחילופי מ"ם/נו"ן בסוף המילה. ברור כי הצורות בסמ"ך – בק ובפס – שיבוש העתקה הן של המ"ם בסוף המילה. מותרים אנו להניח כי אָמוּן/אָימוּן (פר, א) הן חלופות הגייה של אָמוּס/אָמוּן.

ב. הצורות בווי"ו חלומה (בק, בפר ובאחרים) שוקלות את השם במשקל פָּעוּל. ג. כלום הניקוד אָמוּס (q, ליוורנו) מלמד על שקילת השם במשקל פָּעוּל, או שמא אָמוּס לפנינו בחילופי קמץ / חטף-פתח? אך החילופים האלה אינם אופייניים לשני עדים אלו.⁶⁷

9.31 אָמוּרִין/אָמוּרִין. בק שולט הניקוד של האל"ף בחטף-סגול: הָאָמוּרִין (ובחים יג, ד), אָמוּרִי... פָּאָמוּרִי (פסחים ו, ה), אָמוּרִי (ובחים ב, ב x4, ועוד x3), אָמוּרִיָּהּ (יומא ו, 5), (ו)אָמוּרִיָּהּ (ובחים ד, ד), וְאָמוּרִיָּהּ⁶⁸ (שם יג, ה), אבל מצאנו גם בָּאָמוּרִין... בָּאָמוּרִין... בָּאָמוּרִין (מעילה א, ד) באל"ף צרויה. וניכר בכירור כי בהופעה הראשונה במשנת מעילה (א, ד) חטף-סגול תוקן לצירי!

בנ"ב ציין ייבין (עמ' 919): אל"ף "על פי רוב צרויה גם בהתקדמות הטעם: הָאָמוּרִין, אָמוּרִי, אָמוּרִי", אף הוסיף כי בספרא עד עמ' קטז על פי רוב אל"ף חרוקה אָמוּרִין ומעמ' קלג צרויה אָמוּרִין (והעיר שם כי הניקוד אָמוּרִין אינו מלמד שהשם שקול במשקל קטול). והוסיף שם עוד כי גם בתימן אל"ף צרויה: אָימוּרִים. נעיר כי פא כותב כמעט תמיד אימורין/אימורי וכו' ביו"ד אחרי אל"ף, וניקד אָימוּרִי⁶⁹ (x3 פסחים ו, ה), אָימוּרִי⁶⁸ (סוכה ה, ז), אָימוּרִיָּהּ (יומא ו, ז).⁷⁰ פס כותב את התיבה בקביעות ביו"ד ומנקד את האל"ף בצירי או בסגול, כגון אָימוּרִי (פסחים ו, ה), בָּאָימוּרִים (מעילה א, ד x3). גם ליוורנו מנקד תמיד אל"ף צרויה (רק לעתים נוקט כתיב חסר כגון אָמוּרִיָּהּ – יומא ו, ז). העיקר לענייננו היא מסורתו של נקדן ק, המנקד את משנתו בניקוד טברני מוקפד למדי, שנוקט על פי רוב אָ (אָמוּרִים, אָמוּרִי וכו'); נראה לי כי במקום שנקט אָ יש לראות בניקוד זה חילוף של אָ.

66. ויתרתי כאן על הבאת ה"א הידיעה ווי"ו החיבור.

67. ספק זה אמור גם באשר לניקודים בפס: וְהָאָמוּס/וְהָאָמוּס (>וְהָאָמוּס, וְהָאָמוּס).

68. ברור כי אין הכתיב בהופעה זו רומז לצורה אחרת, אלא שיבוש הוא שנשתבש הסופר במקומה של הווי"ו שאחרי המ"ם, והנקדן חיקנו.

69. השמטתי אותיות שימוש שבאו לפני הצורות הללו.

70. אעיר כאן כי בלו הכתיב חסר יו"ד בדרך כלל, אך יש גם מעט צורות ביו"ד אחרי האל"ף.

9.32 אָרוֹס. כלי הזמר ארוס נקרה במשנה שלוש פעמים. ק נוקט: וְהָאָרוֹס... הָאָרוֹס (כלים טו, ו x2), אבל הָאָרוֹס (סוטה ט, יד); פֶּר: וְהָאָרוֹס... הָאָרוֹס (כלים שם); פֶּא מִנְקֵד כֵּאֵן: וְהָאָרוֹס/הָאָרוֹס ובסוטה הוא גורס האירוס (בלא ניקוד). פס מִנְקֵד רַק בסוטה: הָאָרוֹס, אבל בכלים גורס: והארוס... הארוס (בלא ניקוד). ליוורנו (x3) ות (x2) בכלים) אִירוֹס. צריך לציין שאין לבנות על ניקודו של פֶּא הגורס אָרוֹס כדי ללמוד ממנו כי האל"ף חטופה, שכן הלה מחליף סגול וצירי בחטף-סגול אהדדי. הניקוד אִירוֹס (ליוורנו ותימן) עשוי לחזק את הסברה שלפנינו צורה במשקל פֶּעוּל, שכתבי היד ק ופר ניקדוה בתשלום דגש (אָרוֹס), וליוורנו ותימן ניקדוה בחיריק באל"ף בלא תשלום דגש (אִירוֹס). אך אפשר ששני אלה לא הייתה בידם מסורת מהימנה בקריאת המילה, והלכו אחרי הכתיב המלא וקראו אִירוֹס, ואילו גרסת ק ופר (אָרוֹס) משקפת חלופה של אָרוֹס. תיקן. נעיר שגזרונה של המילה אינו מתוור (ראה מילון בן-יהודה בערכו).

שמות שבמקרא ושמות שאינם בו

10. כבר ציינתי במקום אחר כי קו בולט בתצורת השם בלשון המשנה הוא ההבדל הברור בין השמות המצויים במקרא לשמות שלא נקרו בו והופיעו לראשונה בלשון חכמים. השמות מן המקרא נמסרים ברובם (כמעט כולם) בעדי הנוסח כצורתם במקרא בכתבם ובניקודם. לעומת זאת אלו שלא נקרו במקרא, מקצתם הם שמות שיש לעתים קשיים בקביעת צורתם הכתובה (כלומר הטקסט העיצורי שלהם), ויש צורך בבירור פילולוגי כדי לקבעה לדיוקה. ורובם של השמות שלא נקרו במקרא, העדים חלוקים באשר לצורתם המנוקדת.⁷¹ ויש שהעדים מספקים שתיים, שלוש וארבע חלופות לשם אחד, ופעמים ששתי חלופות ויותר לשם אחד מצויות בכתב יד אחד, ואתה תוהה אם לפנינו חלופות המשקפות צורות קדומות ומקוריות שהילכו זו בצד זו (במקומות שונים, בפי חכמים שונים או בבתי מדרש שונים?) בהיות לשון חז"ל לשון חיה, או שמא רק אחת מהן מקורית (ואיזו היא הצורה המקורית?) ויתר הצורות הן מימוש אפשרי של הכתיב הנתון במשנה, ולפיכך אפשר שצמחו בתהליך המסירה בימי הביניים. אבוא לפרט את דבריי לאור הנתונים שהוצגו ממשקל פעול.

11. מקרב 32 השמות הנמצאים ברשימה (לעיל 78§§ 9–12 שמות נמצאים במקרא.⁷²

71. ראה בר-אשר, תשס"ד [תצורה], 78.

72. השמות שאינם במקרא צוינו כאמור (ב6§א לעיל) בעיגולית לידם, ואלו שבמקרא הובאו בלא כל סימן לידם. דרך אגב אעיר כי מתוך 31 השמות שנמצאו בק (ראה לעיל 78§§ 8–) במשקל פעול ציין קיסר מכתב יד זה (עמ' 264–266) רק 12, לפי שנקודת המוצא שלו הייתה מסורת תימן.

תשעה מתוך ה-12 – אָלול, גָּבול, גָּדוד, זָבוב, פָּלוב, ⁷³אֶכְרֹב, לְבוּשׁ, ⁷⁴נְעוּרִים, תְּנוּךְ – אינם מצריכים כל הערה; כצורתם במקרא כך צורתם במשנה. השלושה הנותרים מצריכים הערות קצרות: השם זָכוּר שנוזמן במקרא בצורה צמודת כינוי בלבד – זְכוּרָה, זְכוּרָה – נחלקו המסורות בלשון המשנה, אם צורת הנפרד שלו היא זָכוּר או זְכוּר (ק מציע את שתי הצורות). השם פָּסוּי שנקרה במקרא רק בצורת הנסמך – "פָּסוּי עוֹר תַּחַשׁ" (במ' ד, פסוקים ו, יד) – מופיע בחלק מן העדים בצורת הנפרד פָּסוּי, ⁷⁵ויש עדויות לצורה פָּסוּי במשקל פֻּעוֹל (ק מכיר את שתי הצורות: במסורת הכתיב ובמסורת הניקוד!). השם השלישי, אָבוּס, מנוקד בלשון חז"ל במסורת ק: אָבוּס/אָבוּס ליד אָבוּס, אבל בשם זה אין לדבר על הבדל בין משקלו של השם בלשון המקרא במסורת טבריה ובמסורת בבל (אָבוּס) למשקל המשתקף בניקודים אָבוּס/אָבוּס שמצאנו בכ"י ק של המשנה; ההבדל ביניהם הוא בדרך הגייתו של השווא/החטף באל"ף (התחילית): תנועה חטופה או צירי.

12. כמעט כל 20 השמות האחרים (אלו שלא נקרו במקרא) – העדים חלוקים בקריאתם. נציין תחילה כמה פרטים הנוגעים לתבנית העיצורית של השמות. למשל, ליד הכתיב הפדומים/הכדומים מצאנו כתיב בלא וי"ו – הכדמין (כך גרס פס בהופעה במסכת טבול יום); וראוי לציין במיוחד את הכתיב הכרומים/הכרומין ברי"ש (שנמצא בכמה כתבי יד טובים ובכללם פא). דומה שאין לפקפק בעדיפותה של הצורה הכתובה בדל"ת העולה מהעדים הנאמנים (וראש לכולם ק, פר וכתב היד של פירוש הגאונים לסדר טהרות). לעומת זאת הכתיב הכידומים (שנמצא פעם אחת בק!) אינו חד-משמעי. כלום מכון בו לאחד מן המשקלים פֻּעוֹל, פִּיעוֹל או פֻּעוֹל או לצורה פִּידוּמִים בכתיב מלא של השווא? השם האלוס/האילוס שנמצא פעם אחת במשנה (טבול יום א, ה) נקרה לידו הכתיב האלוס (ק"2, לו). אין ספק שהכתיב בסמ"ך הוא תולדת שיבוש (ם < ס). אלו שקיימו את הצורה במ"ם שמרו על המבנה העיצורי המקורי – ἄλιμος (אלימון בסורית). אבל יש שאתה מוצא שם שיש בו כתיבים אחדים ורובם תקינים, כגון הכתיבים אמוס/אימוס לעומת אמון/אימון. הללו משקפים שתי חלופות תקינות (בחילופי מ"ם ונו"ן בסוף מילה) מבחינת לשון חכמים, אם כי הצורה במ"ם קודמת בזמן לצורה בנו"ן, דבר שנתקיים במקבילה הסורית (אָמוּמָא); לעומת זאת הכתיב אמוס שיבוש הוא.

13. אך הרוב המכריע של ההבדלים בין העדים נוגעים לניקודן של הצורות ולשיוכן למשקל מן המשקלים. סיכום כלל הנתונים מגלה שהכתיב פעול

73. הניקוד פָּלוב בדפוס ליורנו נראה טעות ברורה (ספק אם הקמץ בכ"ף הוא הַד להגיית השווא הנע כ־/a/ באיטליה. התשובה לדבר זה כרוכה בבירור יסודי של מסורת ליורנו; ואכמ"ל).

74. נעיר כי מצאנו λεβους, χερουβ, χερουβ, χερουβ ובתעתיקים יווניים (ראה ברונז, עמ' 167; שפרבר, עמ' 189) ובתעתיקים לטיניים מצאנו chelub, zebub, gebul (שפרבר, שם).

75. יצוין כי מילון HALOT בערכו קבע לנסמך פָּסוּי צורת נפרד פָּסוּי (בעקבות דקדוקם של ב"ל).

אינו נקרא תמיד פֿעול בעשרים השמות הלא-מקראיים שהובאו לעיל (ב§§75-9); מתברר כי יש לו לפֿעול משקלים מתחרים. נציין את המשקלים העיקריים ולא את כולם,⁷⁶ ונוסיף להם הערות אחדות.

14. פֿעול. ליד בִּכְרוֹב (או אֶכְרוֹב), סְחוּס, סְרוֹד, פִּטוֹר, קְרוֹם, שְׁבוֹת, שְׁפוֹד, שְׁתוֹת, תְּחוּם, אָמוֹם/אֵימוֹן מצאנו גם כְּרוֹב (או אֶכְרוֹב), סְחוּס, סְרוֹד, פִּטוֹר, קְרוֹם, שְׁבוֹת, שְׁפוֹד, שְׁתוֹת, תְּחוּם, אָמוֹם/אֵימוֹן/אֵימוֹן. ויש ששתי הצורות נקרו בכתב יד אחד או במסורת אחת, כגון אָמוֹם וגם אֵימוֹן בק, אֵימוֹן וגם אָמוֹם בפר, פִּטוֹר וגם פִּטוֹר⁷⁷ בנ"ב, שְׁפוֹד (על פי רוב) וגם שְׁפוֹד (מיעוט) בק, שְׁבוֹת (על פי רוב) וגם שְׁבוֹת (מיעוט) בק. תְּחוּם (בכל העדים) וגם תְּחוּם (פעם אחת בפא ועדות אחת מקטע גניזה למשנה). לפי שהעדויות באות מעדים נאמנים אין לבטל אותן כמשוגות נקדנים. אך עדיין לא נתברר אם בכל החילופים מדובר בחילופי $\bar{o}/\bar{u}$ גם בהכרה מוטעמת (דבר זה כרוך בבירור מלא של הסעיף הזה בתורת ההגה של המשנה), או אם מדובר בחילופי משקלים.

15. פֿעול. אין ספק שיש מקומות שהניקוד פֿעול כנגד פֿעול הוא שיבוש ברור, כגון פִּטוֹר (במקום פִּטוֹר) ליד חוֹבָה במשפט אחד (ק כריתות א, ד) כפי שציין קוטשר.⁷⁸ אבל יש מקומות שהעדים נחלקים אם לפנינו פֿעול או פֿעול, ואין לפקפק בסבירותה של הקריאה פֿעול. למשל, מצאנו ליד זְכוֹר גם זְכוֹר (שתיהן באות, כאמור, במסורת ק),⁷⁹ ליד אָמוֹם, כְּשוֹת, סְרוֹד (ק), תְּלוֹי (פר) מצאנו אָמוֹם, כְּשוֹת,⁸⁰ סְרוֹד (פר), תְּלוֹי (ק, פא).

16. פֿעול. כמה שמות שהובאו כאן במשקל פֿעול מצאנו להם מסורות חלוקות הקוראות פֿעול (לעתים פֿיעֹל בכתיב מלא!), למשל חֲפוֹי (פר תמיד, ק על פי רוב, פא ונ"ב [עדות אחת]) וגם חֲפוֹי/חֲפִי (ק)⁸¹ שתי הופעות, נ"ב; וכן הוא בפס, בליוורנו ובתימן [בשלושה עדים אלו השם הזה שקול תמיד במשקל פֿעול!]. כן מצאנו כְּסוֹי אבל גם כְּסוֹי, כְּסוֹי⁸² (בק שתי הצורות כְּסוֹי/כְּסוֹי מתחרות זו בזו במסורת הסופר ובמסורת הנקדן). ליד שְׁפוֹי (ק) מצאנו שְׁפוֹי (בשני עדים מאוחרים –

76. כל המשקלים שפֿעול מתחלף בהם מתפרטים לעיל ב-32 סעיפי המשנה של סעיף 9.
77. ברור שאין לכלול בחילופי פִּטוֹר/פִּטוֹר את הניקוד לִפְטוֹר (הוריות א, ב) בק; מדובר כאן בצורת המקור הנטוי של בניין קל (שעלתה בשל משוגת ניקוד), ולא בשם במשקל פֿעול (ראה לעיל 9.17§).

78. ראה לעיל 9.17§.

79. ראה לעיל 9.4§.

80. כוונתי לגרסה כְּשוֹת (נ"ב) / כְּשוֹת (פס) כמובא לעיל ב-9.12§.

81. בק כתובה המילה כתיב חסר, אבל משקל פֿעול נכתב בו כמעט תמיד כתיב מלא: פֿיעול! עניין זה יידון אצלי בפרק על הכתיב בק (ובכתבי יד אחרים).

82. ייבין (עמ' 917) מציין כְּסוֹי כשם פעולה של פֿעֹל, לעומת כְּסוֹי (=מכסה). וכך הביא קוטבסקי באוצר לשון המשנה.

ת וליוורנו); ליד פטור (ופטור ופטור) נקרתה גם פטור (רק בעדים המאחרים: ת וליוורנו). מעניין היחס האלומורפי בין פטור לפטור בפר – פטור בנפרד, לעומת זאת פטור היא הצורה צמודת הכינוי.

צריך לציין שהעדויות על פעול (חפוי, פטוי, פשוט, פטור, פטול, שפוי) מוצקות יותר מרוב העדויות על פעול (חפוי, פטוי, פשוט, פטור, פטול, שפוי). חפוי מעידים עליה פר, פא וק על פי רוב (אך בנ"ב רק עדות אחת), לעומת זאת חפוי עולה בק (x2) רק במסורת הנקדן, וקרוב בעיני להניח שהסופר כיוון לחפוי בלבד.⁸³ יתר העדויות לחפוי באות מן פס, ליוורנו ותימן. בעדי המשנה שבדקנו הצורה פשוט נמצאת בפס בלבד. גם פטור עולה ממסורת ליוורנו ותימן בלבד. כן הוא באשר לשפוי (כך קורא ק!); התיבה כתובה כתיב חסר יו"ד גם ב"פא, בלו, בפס ובד"ר.⁸⁴ שפוי מעידים עליה ת וליוורנו. באשר לכסוי רוב העדים המובחרים (פר, א, נ"ב ותימן מכאן, ק על פי רוב ופא מכאן) גורסים פטוי. נראה שהעדויות של הסופר והנקדן בק מקורן בעירוב עם פטוי – שם הפעולה של פעול, הנמצא במשנה ובכלל זה במסורת ק: פטוי/פטוי (ביכורים ב, ט; חולין ו, א; ו, ד x3; יב, א x2). העדים האחרים לצורה פטוי ולא פטוי הם פס וליוורנו. לעומת זאת, פטול שנמצא תמיד אף הוא בשני עדים מאוחרים (ת, ליוורנו), מצוי בפר כאלומורף של פטול (פטול בנפרד, פטול צמוד כינוי). ויעוין בדיון להלן ב-18.⁸⁵

17. ולא הבאנו כאן, כאמור, את כל החלופות לפעול העולות מתוך הנתונים המתפרטים לעיל (בסעיפי המשנה של §9). בעיקרו של דבר העדויות מכתבי היד המשובחים – ק, פר, פא, א ונ"ב – נחשבות בעינינו עדויות נאמנות המשקפות ברוב המקרים מסורות אותנטיות. ואולם עדיין מוקדם להכריע הכרעה ברורה בדבר ערכן האמתי של החלופות הללו. שאלה חשובה היא שאלת מעמדן הפונמי של התנועות u ו-r בלשון חכמים, אך כאמור דבר זה לא נתברר עדיין.⁸⁶ בדבר זה תלוי היחס בין פעול לפעול – כלום חילופי משקלים לפנינו או אלטרנטות פונטיות של משקל אחד? מכל מקום, שיוכם של 32 השמות, המובאים בתיאורנו (לעיל §§7-9), לפעול מוצק ביותר מצד כמות העדים ומצד איכותם.

משקל ומשמעות

18. כמו ברוב משקלי השמות, אין לדבר במשקל פעול על יחס קבוע בין המשקל

83. ראה הערה 81 לעיל.

84. גם עדים אלו כותבים על פי רוב את משקל פעול ביו"ד (פיעול).

85. נזכיר כאן כי טל (תשנ"ה, עמ' 97-98) עמד והעמיד על תנודות בין פעול לפעול בלשון חז"ל ובארמית של השומרונים. אף הוא נדרש שם (עמ' 94-98) לתנודות אחרות המלמדות על חילופי פעול במשקלים אחרים.

86. ועוד אידרש לסוגיה זו אי"ה בעתיד.

למשמעות, אך יש לציין כי 16 שמות (למעלה ממחצית השמות הכלולים במשקל) מביעים אחת משתי הוראות (מורחבות):

א. כלים וחפצים: פָּדוּם, פָּלוּב, סָרִיד, קָרוּם, שְׁפוּד; אָמוּם/אָמוֹן, אָרוּם, אָבוּס/אָבוּס/אָבוּס.

ב. שם פעולה או תוצאת (פרי) הפעולה של בניין קל: פָּטוּר, פָּסוּל, שְׁבוּת, חָפוּי, פָּסוּי, לְבוּשׁ, שְׁפוּי, חָלוּי. קוטשר⁸⁷ היטיב לקבוע כי שלושת השמות הראשונים (פָּטוּר, פָּסוּל, שְׁבוּת) משמשים שמות פעולה בבניין קל; באשר לפָּסוּל הוא ציין אל נכון שעיקר שימושו הוא תוצאת הפעולה. אני ראיתי להרחיב ולהביא כאן גם את השמות המציינים כלים או חפצים ("שם דבר"), שמשמש לידם בעברית המקרא או בלשון חכמים פועל בבניין קל: חָפוּי (חֶפֶה),⁸⁸ פָּסוּי (פָּסָה),⁸⁹ לְבוּשׁ (לְבַשׁ), שְׁפוּי (שָׁפָה),⁹⁰ חָלוּי (חָלָה). עליו להעיר בעניין זה שתי הערות:

1. אינני מבין מדוע אין קוטשר⁹¹ רואה בגִּמּוּל שבמקרא (x19) נציג ראשון של פֻּעוּל הקשור בבניין קל, אם כי עיקר שימושו של גִּמּוּל הוא להבעת תוצאת הפעולה. אבל יש לנו צורה נוספת במשקל פֻּעוּל במקרא – יָסוּד, שהיא שם פעולה בקור המציין את פעולתו של היוסד: "יָסַד המעלה" (עז' ז, ט). אף שמדובר בצורת נסמך, אין נראה להניח צורת נפרד אחרת מאשר יָסוּד, שכן הצורה האפשרית האחרת יָסוּד (בינוני פֻּעוּל) לא תשמש כשם פעולה.⁹²

2. יודגש היטב כי אינני טוען שהשם לְבוּשׁ שימש תחילה כשם הפעולה של לְבַשׁ (בבניין קל), או שהשם חָפוּי ציין בתחילה את שם הפעולה של החופה (=המכסה, בבניין קל) ואחר כך עברו לציין את תוצאת הפעולה: לְבוּשׁ (הדבר הנלבש), חָפוּי (דבר החופה, כלומר מִכְסָה), אלא מבקש אני לומר כי פֻּעוּל יכול לציין את הפעולה או את פרי הפעולה ("שם דבר"). וכדאי לתת את הדעת בהקשר זה לעובדה שחָפוּי, פָּסוּי ושְׁפוּי מתחלפים בשמות במשקל פֻּעוּל – חָפוּי, פָּסוּי, שְׁפוּי,⁹³ וזה משקל המציין את שם הפעולה של פיעל או את פרי הפעולה, כפי שהראה אליצור בדיונו המפורט והמעמיק. אליצור מראה כי יש צורת פֻּעוּל המציינת פרי (תוצאת) פעולה בלא שקדם לה שם פעולה בפיעל; הכוונה לשם פִּיגּוּל שהפועל בפיעל פִּיגּוּל/מִפְּגֵל

87. ראה קוטשר, תשל"ז, עמ' קב.

88. למשל חֲחוּפָה (ק; שבת י"ט, ו).

89. כס"י משמש בבניין קל רק בעברית המקרא: פָּסָה (מש' יב, כג), פָּסוּי חטאה (תה' לב, א).

90. כגון שְׁפִייה (ק עבודה זרה ג, י).

91. ראה המקום הנרמז לעיל בהערה 87.

92. הצעות התיקון שהובאו בידי החדשים – כגון יָסַד (HALOT) – עוקרות בזרוע צורה נכונה.

93. יעוין במה שהובא לעיל בסוף 168. באלה משמש בניין פיעל חִיפָה (ליד חֶפֶה), פִּיפָה בלשון

חז"ל (כמו במקרא) במקום פָּסָה, שִׁיפָה (ליד שָׁפָה). ויש להרהר אם אין כאן מעבר של פֻּעוּל

הקשור בבניין קל אל משקל פֻּעוּל הקשור בפִּעֵל בתהליך הידוע של המרת קל בפיעל בלא

שינוי בהוראה, המאפיין את לשון חז"ל (ראה בן-חיים, תשי"ח, עמ' 236 ואילך).

שבלשון חכמים נתפרש לו בצדק גזור מן השם פִּיגוּל.⁹⁴ אבל השמות חָפוּי, פְּסוּי, לְבוּשׁ, שְׁפוּי מצוי על ידם פועל בבניין קל.

19. ומצאנו עוד שבע הוראות אחרות לשמות במשקל פִּעוּל:⁹⁵

ג. צמחים: בִּכְרוּב (אֶכְרוּב), אֱלוּם.

ד. אברי גוף או דברים הקשורים בו: פְּשוּת, סָחוּס, תְּנוּךְ.

ה. בעל חיים: זָבוּב.

ו. מספר: שְׁתוּת.

ז. שמות הקשורים בזמן או במקום: אֱלוּל, גְּבוּל, תְּחוּם.

ח. עניינים הקשורים באדם או במעמדו: זְכוּר, נְעוּרִים, גְּדוּד.

ט. צורה המשמשת גם שם בהוראה כללית (=מאומה) וגם מילית (=האם): קְלוּם.

סינכרוניה ודיאכרוניה

א. הבחינה הסינכרונית

20. הצגת הנתונים הללו ובירורם נעשו בממד הסינכרוני – בירור עניינו של המשקל פִּעוּל בלשון המשנה. הממצאים מוצעים כמות שהם לפנינו בראש ובראשונה בשני העדים העיקריים (ק, פר) או באחד מהם, תוך הוספת הנתונים מן העדים הנאמנים כשאלו וגם אלו מבוררים. מובן כי ערכם של הממצאים בעדים מן הדרג המשני – כגון פס וליוורנו – עולה בעיקר כאשר הם עולים בקנה אחד עם הממצאים בעדים המשובחים: ק ופא מכאן, פר, א ונ"ב מכאן. וגם זאת, הבאת הנתונים מן העדים המאוחרים מאפשרת לנו להתחקות על דרכי מסירת הלשון ועל טיבה במרוצת הדורות.

21. שיוכם של שמות הפותחים בעיצור אל"ף והמנוקדים בצירי למשקל פִּעוּל מבוסס כאן על עדויות מפורשות של חילופי צירי/חטף (כגון אָבוּס ליד אָבוּס/אָבוּס בק; ⁹⁶אֱלוּל [=אֱלוּל] וגם אֱלוּל במסורת תימן והכתיב אילול בכתובת עין גדי; אֱלוּם בפר, נ"ב וק² ⁹⁷לעומת אֱלוּם בליוורנו, אֱלוּם בת; אֱימוּן בפר לעומת אֱמוּם בק, פא וליוורנו, אֱמוּם בת; אֱמוּרִין [מיעוט גמור] לעומת אֱמוּרִין [רוב מוחלט] בק). ואין לשכוח כמובן כי לעתים קרובות צירי כזה מייצג מלכתחילה חטף, כלומר אָבוּס

94. ראה אליצור, תשמ"ז, עמ' 72–82. וזה מה שקרה, כנראה, בק (פְּסוּי < פְּסוּי). וגם זאת, גם כהן הראה יפה שיש שמות במשקל פִּעוּל שאינם משמשים שם פעולה של פִּעַל אלא שם פעולה של בניין קל (ראה כהן, תשנ"ט, עמ' 270–271).

95. תמונה ביותר הדעה שהביעה גורדון שמשקל פִּעוּל (במקרא) משמש תמיד לציון שם קיבוצי. מי שיידרש להסבריה יראה שהם רצופים דברי דרוש ופלפולי סרק.

96. אולי כאן המקום להדגיש כי ק אינו מחליף בדרך כלל (ועל פי רוב) בין חטף-סגול לצירי/סגול (או בין חטף-פתח לקמץ/פתח).

97. ראה אליצור, תשמ"ז, עמ' 72–82. וזה מה שקרה, כנראה, בק (פְּסוּי < פְּסוּי). וגם זאת, גם כהן הראה יפה שיש שמות במשקל פִּעוּל שאינם משמשים שם פעולה של פִּעַל אלא שם פעולה של בניין קל (ראה כהן, תשנ"ט, עמ' 270–271).

מתפרש כחלופה דקדוקית בטוחה של אָבוּס/אָבוּס גם במסורות הניקוד הלא־בבליות.⁹⁸

22. שיוכם של השמות נְעוּרִים (מילה מקראית!),⁹⁹ אָמוּרִים/אָמוּרִים המשמשים בצורת הרבים בלבד (plurale tantum), של השם פְּדוּמִים המתועד לעת הזאת בצורת הרבים בלבד ושל השם תָּנוּךְ שנקרה גם במשנה בצורת הנסמך בלבד (זו בעצם מעין מובאה מן המקרא) מבוסס על סברה בלבד. הבאתם כאן במשקל פֿעול אינה יוצאת מגדר הצעה.

ב. הבחינה הדיאכרונית

23. ב"ל בדקדוקם (עמ' 473) סבורים כי משקל קְטוּל במקרא נתגלגל מן qutūl או מן qitūl וגם מן qatūl בחיטוף התנועה הקצרה הלא־מוטעמת כדרך הארמית. קוטשר (תשל"ז, עמ' קכ) בדיונו בשלוש צורות במשקל פֿעול (פֿטור, פֿסול, שְבוּת) שנודמנו במשנת כ"י ק והמשמשות שמות פעולה של בניין קל נתחבט אם לפנינו גלגול של פֿעול (הוא מזכיר בהקשר זה את שְכוּל [יש' מז, ח-ט]¹⁰⁰) או גלגול של קְטַל "כדמות ארמית" – פֿעַל – "בתקופה ש־u/u ארמית קצרה נתקיימה כדמותה בהברה מוטעמת", וחותם את דבריו בלא הכרעה: "תיקו".

24. צריך לומר כי הבחינה הדיאכרונית מגלה שנתלכדו בו במשקל פֿעול במשנה משקלים פרוטושמיים אחדים, ככל שניתן להעלות מן הממצאים בשפות אחרות. ועוד זאת, יש שמות שהממצא המשווה אינו חד־משמעי לגביהם בשל קיומן של צורות מקבילות אחדות בלשונות אחרות לצורתו של השם בעברית, ואתה תוהה מהו המשקל המקורי של כמה מן השמות שנקרו בעברית במשקל פֿעול. וגם זאת, בתוך השמות שהובאו לעיל במשקל פֿעול בלשון המשנה יש שמות שהשתלשלו בוודאי ממשקלים שלא הייתה בהם כלל תנועת u מקורית, ומצויים גם שמות שאולים מיוונית שראוי היה להם משקל אחר, אבל צורתם בעברית נשתנתה ונמצאו משתלבים במשקל פֿעול (או במשקל אחר חלופי).¹⁰¹ אבוא לפרט את דבריי בלא שאמצה את כל אשר צריך להיאמר בעניין זה.

98. למשל, בנוסח טבריה של המקרא מצאנו: אָפוּ (שמ' טז, כג) במקום אָפוּ; אָזַל (עז' ה, טו) במקום אָזַל וכיוצא באלה. וכך הוא כמעט בכל מסורות לשון חכמים בניקוד צורת הרבים של אָבֵר; זו לעולם מנוקדת בצירי: אָבֵרִים/אֵיבֵרִים. רק פר גורס אָבֵרִים בדרך קבע (ראה בר־אשר, תשל"ב [מבוא פר], עמ' 174).

99. אגב האורח נציין כי ב"ל בדקדוקם (עמ' 472) סבורים שְנְעוּרִים, זְקוּנִים ודומיהן הן צורות רבים של בינוני פֿעול.

100. קוטשר (תשל"ז, עמ' קכ הערה 47) שולל את הדעה של המעבר פֿעול < פֿעול בשל חילופי o < u, שכן חילוף זה מתרחש לדעתו רק בהברה לא מוטעמת; ארמוז כאן שאין דעתי כדעתו. ועדיין מחייבת הסוגיה, כאמור, דיון יסודי.

101. כך הוא השם κράμβη שנתגלגל אל פְּרֹב/אָקְרֹב או אל פְּרֹב/אָקְרֹב (ראה לעיל 9.118).

25. בתוך הצורות המובאות במשקל פֶּעוּל יש כמה שמות השקולים במשקל pu'ul בלשונות אחרות,¹⁰² כגון gudūdu באכדית, גִּדּוּד בעברית; dukūr צורת הרבים של dakar (זָכָר; אָבֵר הזכרות) בערבית כנגד זָכוּר¹⁰³ בעברית; lubūšu באכדית, לְבוּשׁ בעברית; kušūt בערבית לעומת קָשׁוּת בעברית. נעיר כי גְּבוּל יש לה מקבילה כפונית: gubulim. ויש שמות שהם, כנראה, גלגולים של pi'ul, כגון kilubi ב־u קצרה (=מלכודת ציפורים) בגלוסות הכנעניות של תל אלעמרנה, כנגד פְּלוּב של עברית המקרא. ויש גם שמות שנשתלשלו מן pa'ul ואפשר שעברו לעברית באמצעות הארמית,¹⁰⁴ כגון karūbu באכדית לעומת אֶכְרוּב בעברית. גם בערבית מצאנו karūb (אבל באתיופית kerub/kirub), ויוזכרו גם abūsu (=מחסן, אורווה) באכדית לעומת אָבוּס בעברית, taḫūmu¹⁰⁵ באכדית < תַּחֻם בעברית. נזכיר כי פְּסוּי (צורת נסמך במקרא!) נתפרשה במילון HALOT (בערכה) כצורת נסמך של פְּסוּי בינוני פֶּעוּל עברי (pā'ul > pa'ul, בלא החיטוף של התנועה הראשונה על דרך הארמית).¹⁰⁶ קביעה זו אינה עולה בקנה אחד עם הממצא בכתבי היד של המשנה הגורסים פְּסוּי בנפרד.¹⁰⁷

26. יש לציין כי יש שמות במשקל פֶּעוּל בעברית שלשונות אחרות מקיימות בהם משקל סגולי – ולא דווקא משקל pu'ul, כפי שהציע קוטשר מכבר באשר לשמות הפעולה במשקל פֶּעוּל בלשון חכמים¹⁰⁸ – כגון גִּדּוּד. בסורית מצאנו גוּדָא (guddā)¹⁰⁹ ובארמית בבליה ובמנדאית gunda, בערבית ġund ובפרסית gund. כלומר מדובר בגלגולים של *gudd (<gund). ונזכיר את זָבוּב לעומת zubbu ו־zumbu האכדית, וכן לְבוּשׁ לעומת lubšu האכדית (ליד lubūšu שהוזכרה לעיל), libס בערבית (ברבים lubūs) ובאתיופית lebs. אף נעיר כי אין דרך אחרת להבין את הקריאה nā:rēm של השומרונים – כנגד נְעוּרִים/נְעָרִים¹¹⁰ של נוסח המסורה –

102. נציין כי לשמות במשקל פֶּעוּל מן המקרא עשינו שימוש במילון HALOT. הוא מביא נתונים חשובים על גזרונם של השמות בעברית המקרא תוך הסתמכות על ספרות נרחבת. קביעותינו כאן מיוסדות על מה שהובא במילון זה, אלא אם כן צוין בפירוש שאין הדבר כן.

103. יוזכר כאן כי זָכוּר כצורת נפרד מתועדת לראשונה רק בלשון חכמים (ראה לעיל 9.4§).

104. לפיכך אין לקבל כמסקנה מוחלטת את הדעה המציגה את פֶּעוּל כגלגול של pu'ul בלבד (ראה למשל גורדון, עמ' 83) או כגלגול של pu'ul או pi'ul בלבד (ראה למשל הארואן, עמ' 169).

105. ראה לעיל 9.24§.

106. HALOT מפנה לב"ל, עמ' 411, בסעיף הדין בבינוני פֶּעוּל של שורשי ל"י, אך השם כסוי לא הוזכר שם.

107. ראה לעיל 9.9§.

108. ראה לעיל 18§.

109. אעיר כי גם הנתונים האטימולוגיים המובאים בסעיף זה לקוחים ברובם ממילון HALOT, אלא אם כן צוין בפירוש שאין הדבר כן.

110. בכל חמש הופעותיה בתורה כתובה המילה הזאת בחומש השומרונים כתיב חסר וי"ו. יושם נא לב כי בְּנְעָרֵינוּ (שם' י, ט) נקראת בפי השומרונים abnā:rīnu, והמילה מְנַעְרֵינוּ (בר' מו, לד)

אלא כצורת הרבים של נַעַר. אך איננו יודעים את מידת קדמותה של הקריאה השומרונית.

לדידי, מסתבר הרבה יותר לראות במשקל פֿעול גלגולים של pu'ul/pi'ul/pa'ul מקוריים מגלגולים של צורות סגוליות. קיומן של צורות סגוליות מקבילות בשפות אחרות – ובייחוד צורות pu'ul – חשוב כשלעצמו, אבל אינו מלמד בהכרח על הגלגול pu'ul < pu'ul < pu'ul < pu'ul.

27. אוסיף ואציין כי שמות אחדים במשקל פֿעול בלשון המשנה אינם מצטרפים לקבוצה אחת ולרוב השמות במשקל פֿעול, אלא כל אחד מהם יש לו היסטוריה משלו והוא משתלשל ממשקל אחר. כוונתי לשמות המתפרטים להלן:

א. זָבוּב. אם נביא בהשבון את dūbāb של הערבית, נוכל לקבל את הצעתם של ב"ל (עמ' 474) לראות בזָבוּב גלגול של זָבוּב (>dūbāb). אבל אין הכרח להניח כי ū במקום ō משקפת צורה מדיאלקט אחר כפי שהם הניחו. מוטב לומר כי העיצור השפתי התוכף /b/ גרר תנועה שפתית מובהקת יותר: /ū/.

ב. שְׁפוּד. נראית ביותר דעתו של קוטשר (תשל"ז, עמ' תמ"ט)¹¹¹ שזה גלגול מאוחר של שְׁפוּד¹¹² (כך הוא בסורית – שְׁפוּדָא, ובערבית saffūd) בביטול ההכפלה אחרי העיצור השורק š, בדומה למה שאירע בשִׁפִּין (עברית המקרא) < סִפִּין (לשון חכמים)¹¹³. והוספתי לדוגמות שקוטשר הביא את סִדֵּן < סִדֵּן¹¹⁴ קוטשר הזכיר את הגיית האשכנזים שְׁפוּד כעדות להגייה שְׁפוּד מקורית, ובה מתממשת פ"א קשה גם לאחר ביטול ההכפלה וחיטוף התנועה אחרי השי"ן.¹¹⁵

ג. סָחוּס, וליתר דיוק הסחוס, נשתלשלה מצורה משורש רבעי – סָחָחוּס. החי"ת הומרה בכתב (לא בהגייה) בה"א (ראה לעיל 9.15§) בדומה לחֲדוּת < הָדוּת וכיוצא בהן.

שבנוסח טבריה נהגית בפיהם minna:rīnu. אבל זִקְנִים (שם לז, ד) הנכתבת גם בחומש השומרוני זקנים, נקראת בפיהם zāqīnem. הצורה דבוקת הכינוי לזִקְנִי (שם כא, ב, ז) והנכתבת אצלם לזקניו נקראת בפיהם alzāqānno (בנפרד zāqānno). נציין כי נתוני הכתיב לקוחים ממהדורת טל, תשנ"ד [חומש] ונתוני הקריאה לקוחים מבן-חיים, עואנ"ש, ד.

111. קוטשר ציין כי ק מנקד שְׁפוּד. נעלם ממנו הניקוד החלופי בכתב היד שְׁפוּד (פעמיים! ראה לעיל 9.21§).

112. יצוין כי בנ"ב מצאנו פעמיים שְׁפוּד (אך בלא ציון של דגש בפ"א); מכל מקום מן הנתונים שהובאו לעיל 9.21§ יש יסוד לומר כי יש עדויות לשְׁפוּד גם במסורות לשון חז"ל.

113. קוטשר מזכיר שם גם את רָפִי < רָבִי, אך ביטול ההכפלה במילה זו כרוך בתהליך אחר, וכבר רמזתי לו במקום אחר (בראשר, תש"ם [איטליה], עמ' 41 הערה 230); ואני מתכוון אי"ה להידרש לעניין הזה בעתיד.

114. ראה בראשר, תשל"ב [מבוא פר], עמ' 181. עניין צִפְרָן < צִפְרָן שהוזכר שם נתפרש לי אחר כך בדרך אחרת במקום אחר (ראה בראשר, תשמ"ד [טיפוסים], עמ' 204).

115. ואפשר כי הדגש הקל בפ"א הוא משני (שְׁפוּד < שְׁפוּד) בדומה לניקודים (סִכָּף < סִכָּף [במסורות רבות], שְׁתִּים; ואכמ"ל).

ד. פְּלוּם. גִּזְרוּנָה של המילה פְּלוּם אינו מחוור עד היום. יש מי שראה בה גלגול של פֶּל מָאוּם < פֶּל מוּם < פְּלוּם, או גלגול של פֶּל מָה,¹¹⁶ ויש מי שקשר אותה אל kalām בערבית.¹¹⁷ אפשר שהיא קשורה בצירוף פֶּלְמָא (פֶּל + לָא + מָא) שמצאנו בתרגום יונתן לנביאים, כגון פֶּאֶן (יש' מ, יז; מא, יא-יב) שתורגמה פֶּלְמָא.¹¹⁸ בהצעה הראשונה מדובר ב־u מקורית, ובהצעות האחרות (גלגול של kalām או של פֶּלְמָא הארמית) ה־u היא גלגול של ā מתוך הידמות למ"ם השפתית. בהצעה פֶּל מָה צריך להניח תחילה מעבר של ה־ā (הקמץ) מאחרי המ"ם אל לפניו. ועל צד האמת עדיין לא נתברר גִּזְרוּנָה של פְּלוּם.

ה. בשני שמות ממוצא זר ה־u היא גלגול ודאי של תנועה אחרת בשל השפעת העיצור השפתי התוכף. כוונתי לשני השמות: (א) u גלגול של a: ḥṣṣṣṣṣṣ < פְּרוּב/אֶכְרוּב (ק, ליוורנו ומעט גם בנ"ב). ויש עדויות, כאמור, לתנועה o (פְּרוּב/אֶכְרוּב);¹¹⁹ (ב) u < i: ḥṣṣṣṣṣṣ (אלימוס) < אלים (בנשילת החתימה י־וס) < אֶלֹם/אֶלֹם (=אֶלֹם) כמתפרט בדיוננו.¹²⁰

ואין צורך לומר כי לא מיצינו את כל ההערות המתבקשות במישור הדיאכרוני.

הערות סיכום

28. ברור הדבר, שככל שתיאור דקדוקה של לשון המשנה יתבסס על מספר ניכר מבין העדים המשובחים שבידינו, כן נגיע לתמונה מהימנה יותר של הלשון המתוארת. הצגה שיטתית של הנתונים בשני עדים מובחרים – ק¹²¹ ופר – המשקפים שתי מסורות נבדלות, כשהם מלווים בהבאה נרחבת של נתונים מבוררים היטב מעדים נוספים, מראה היטב את קווי השיתוף בין המסורות ואת הקווים המבדילים ביניהן. כמו בכל סוגיה לשונית, כך בתיאור תצורת השם בכלל ובמשקל שתואר במאמר הזה בפרט, אנו נתקלים במגוון נתונים הנוגעים בשם אחד או במשקל אחד, שערכם אינו זהה; יש מהם המשקפים קווים קדמוניים ויש מהם

116. ראה F. Schwally, *Idioticon des christlich palästinischen Aramaeisch*, Giessen 1893 עמ' 43–44; וכן מילונו של שולטהס בערכו (המילה כלום הובאה אצלו כערך משני של "כול" מן כל"ל).

117. חומר רב בעניין גִּזְרוּנָה של המילה נמצא אצל גלוסקא (עמ' 561), עיין שם.

118. ידידי ד"ר אורי מלמד מסר לי שורה של מראי מקום בתרגום יונתן שבהם נקרתה פֶּלְמָא כתרגום של המילים פֶּאֶן (כמובא בפנים), בֶּמָה (יש' ב, כב), פֶּתְהו (שם מ, יז). אף הוא ציין לחלופות פֶּלְמָא המתרגמת את באָפֶס (שם נב, ד), לֶלְמָא המתרגמת את לְתְהו (שם מט, ד).

119. זו הגרסה בפר, בפא, בנ"ב, בק² ועוד (ראה לעיל 9.11§).

120. ראה לעיל 9.29§.

121. אולי לא מיותר להזכיר כי בק משתקפות למעשה שלוש מסורות (לפחות!): זו המסורה בטקסט העיצורי שהעתיק הסופר ועמה מסורת הנקדן ומסורתו של ק² שהעתיק וניקד שבעה דפים בסדר טהרות.

המשקפים קווים מאוחרים (ובכלל זה שיבושים ברורים). ויש נתונים שמשקלם הסגולי לא נתברר עדיין בגלל הצורך בבירורים נוספים בתורת ההגה (כגון עניין חילופי o/u) או בתורת הצורות, כגון חילופי פֶּעוּל/פָּעוּל.

29. בעיקרו של דבר, התיאור הסינכרוני, כלומר הצגה מבוררת ומפורשת של הנתונים כמות שהם לפנינו בשני העדים העיקריים ועמם הנתונים מעדים אחרים, הוא השלב החשוב בהכרת דקדוקה של לשון התנאים בכלל ושל לשון המשנה בפרט. בחינה של כמה סוגיות נלוות – כגון שמות שנקרו במקרא לעומת שמות שלא נקרו במקרא, יחסי משקל ומשמעות והשתלשלויות דיאכרוניות של שמות בודדים ושל משקלים שלמים – הם עניינים שביורם אפשרי בחלקו הגדול, וגם הם מהווים שלב חשוב בתיאור מערכת השם בלשון. כל השלבים האלה מקדמים מאוד את מחקר דקדוקה של לשון חכמים.

הקיצורים הביבליוגרפיים

אליצור, תשמ"ז = "אליצור, "משקל קטול בלשון המשנה לפי כתב־יד קאופמן", מחקרים בלשון ב-ג (ספר היוכל לאבא בנדויד; תשמ"ז), עמ' 67–93.
אפשטיין, פיה"ג = "נ אפשטיין, פירוש הגאונים לסדר טהרות, ירושלים–תל־אביב תשמ"ב

ב"ל = H. Bauer and P. Leander, *Historische Grammatik der hebräischen Sprache des alten Testaments*, Halle 1922 (Mehdura מצולמת: Hildesheim 1965)

בן־חיים, תשי"ח = ז' בן־חיים, "מסורת השומרונים וזיקתה למסורת הלשון של מגילות ים המלח וללשון חז"ל", לשוננו כב (תשי"ח), עמ' 223–245 (=קובץ מאמרים בלשון חז"ל, א, בעריכת מ' בר־אשר, ירושלים תשל"ב, עמ' 36–58)
בן־חיים, עואנ"ש = ז' בן־חיים, עברית וארמית נוסח שומרון, א–ה, ירושלים תשי"ז–תשל"ז

בר־אשר, תשל"ב [מבוא פר] = מ' בר־אשר, "משנה כתב־יד פארמה לסדר טהרות – דברי מבוא", קובץ מאמרים בלשון חז"ל, א, בעריכת מ' בר־אשר, ירושלים תשל"ב, עמ' 166–185

בר־אשר, תש"ם [איטליה] = מ' בר־אשר, פרקים במסורת לשון חכמים של יהודי איטליה, עדה ולשון, ו, ירושלים תש"ם

בר־אשר, תשמ"ד [טיפוסים] – מ' בר־אשר, "הטיפוסים השונים של לשון המשנה", תרביץ נג (תשמ"ד), עמ' 187–220

בר־אשר, תשס"ד [פֶּעַל] = מ' בר־אשר, "משקל פֶּעַל בלשון המשנה וחלופותיו (מסורת כ"י פרמה ב ועדים אחרים)", מחקרי תלמוד ג, ספר הזיכרון לפרופ'

אפרים אלימלך אורבך, בעריכת "זוסמן וד' רוזנטל, ירושלים, עמ' 80-93 (בדפוס)

בר-אשר, תשס"ד [תצורה] = מ' בר-אשר, "על תצורת השם בלשון חכמים", מחקרים בשומרוניות בעברית ובארמית מוגשים לאברהם טל, בעריכת מ' בר-אשר ומ' פלורנטין (בדפוס)

E. Brønno, *Studien über hebräische Morphologie und Vokalismus = ברוננו auf Grundlage der mercatischen Fragmente der zweiten Kolumne der Hexapla des Origenes*, Leipzig 1943

ברוקלמן = K. Brockelmann, *Lexicon Syriacum*, Halle 1928 (מהדורה מצולמת: Hildesheim 1966)

C. W. Gordon, "Qetul Nouns in Classical Hebrew", *Abr-Nahrin* = גורדון 29 (1991), pp. 83-86

גלוסקא = "גלוסקא, השפעת הארמית על המשנה, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשמ"ח

T. Harvianen, "On Vowel Reduction in Hebrew", *Orientalia* = הארויאנן *Suécana* 33-35 (1984-1986), pp. 167-174

זק"ש = משנה זרעים עם שינוי נוסחאות מכתב-יד של המשנה וכו', בעריכת הרב ניסן זק"ש, א: ירושלים תשל"ב; ב: ירושלים תשל"ה
טל, תשנ"ד [חומש] = א' טל, חמישה חומשי תורה לפי נוסח שומרון, תל-אביב תשנ"ד

טל, תשנ"ה [קטול] = א' טל, "לתצורת שמות העצם בארמית השומרונית: המשקל קטול", ספר זיכרון לאליעזר רובינשטיין, בעריכת א' דותן וא' טל, תעודה, ט, תל-אביב תשנ"ה, עמ' 93-105

יבין = "יבין, מסורת הלשון העברית המשתקפת בניקוד הבבלי, א-ב, ירושלים תשמ"ה

כהן, תשנ"ט = ח"א כהן, "דקדוקי לשון התפילה ומסורות אשכנזיות בלשון חז"ל העולות מהם", לשוננו סב (תשנ"ט), עמ' 257-283

כ"ץ = א"י כ"ץ, גנזי משנה, ירושלים תשל"ל
מישור = מ' מישור, "לשון חכמים לאור האפיגרפיה (בעקבות הפרסום המחודש של כ"י אוקספורד d. 69)", מחקרים בלשון ד (תש"ץ), עמ' 253-270
נוה = "נוה, על פסיפס ואבן: הכתובות הארמיות והעבריות מבתי הכנסת העתיקים, ירושלים תשל"ח

M. Sokoloff, *A Dictionary of Jewish = סוקולוף, מילון [ארמית א"] Palestinian Aramaic*, Ramat-Gan-Baltimore 1990

M. Sokoloff, *A Dictionary of Jewish = סוקולוף, מילון [ארמית בבלית] Babylonian Aramaic*, Ramat-Gan-Baltimore 2002

קוטשר, תשל"ב = י' קוטשר, "מבעיות המילונות של לשון חז"ל (לרבות בעיית השוואת לשון חז"ל ללשון המקרא)", ערכי המילון החדש לספרות חז"ל, א, בעריכת י' קוטשר, רמת-גן תשל"ב, עמ' 29-82

קוטשר, תשל"ז = י' קוטשר, מחקרים בעברית ובארמית, ירושלים תשל"ז
קיסר = צ' קיסר, מסורת שבעל-פה ומסורות שבכתב של לשון המשנה: תצורת השם במסורת תימן, עדה ולשון, כג, ירושלים תשס"א

קוטבסקי = ח"י קוטבסקי, אוצר לשון המשנה, ירושלים תשט"ז-תש"ך
שולטהס = F. Schulthess, *Lexicon Syropalaestinum*, Berdini 1903 (מהדורה מצולמת: ירושלים 1971)

שפרבר = A. Sperber, *Hebrew Based Upon Greek and Latin Transliterations*, Cincinnati 1937-1938 (off-print from *HUCA*, 12-13)

HALOT = L. Koehler and W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, revised by W. Baumgartner and J. J. Stamm, 1-5, Leiden-New York-Köln 1994